STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 02989

KINDER-YORN, YUGNT YORN MIT ELIEZER SHTAYNBARG

Vera Haken

•

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol
of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from
a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights
in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain
or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.
If you hold an active copyright to this work – or if you know who does –
please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

וועראַ האַקען

קינדער־יאָרן,
יוגנט־יאָרן
מיט
אליעזר שטיינבאַרג

פאַרלאַג י. ל. פּרץ ישראל

1969

Vera Hacken / Kinder-Yorn,
Yugnt-Yorn
Mit Eliezer Steinbarg

I. L. Peretz Publishing House, 31, Allenby st., Tel-Aviv

וועראַ האַקען / קינדער־יאָרן,
יוגנט־יאָרן מיט
אליעזר שטיינבאַרג

פאַרלאַג י. ל. פרץ, תל־אביב

©
נדפס בישראל תשכ״ט
Printed in Israel 1969

דפוס „אורלי״, תל־אביב

געווידמעט מיין מאַמען

מײַן פֿרײַנד

[illegible]

מיט ליבשאַפֿט

אַ מתּנה.

[illegible]

1983.

שוואַרץ און שטורמיש מיט רעגן איז די נאַכט. די גאַנצע וואָך האָט געגאָסן מיט צוברעס און דאָס שלאָפנדיקע שטעטל ליפּקאַן איז אַ טונקעלע, באַוועגטע לאַנדשאַפט פון שוואַרצע, פאַרשלאָפענע הייזער, פאַרבאַהאַלטן אונטער אַ סקאָסנע, געהיימנישפולע זאַנאַוועס פון רע־גנדיקע שנורן. אָט אַזוי באַקען איך זיך מיט דעם נאַכטישן ליפּקאַן, אַריינפאָרנדיק מיט מיינע מידע, שטיל פאַרצווייפלטע טאַטע־מאַמע, אויף דעם פויערישן וואָגן, באַדעקט מיט שטרוי... אַריינפאָרנדיק ביי נאַכט און שטורעם אין אַ פונק ניי לעבן. עמיגראַנטן פון דער רעוואָלוציע. אַ קינד פון גאַנצע ניין דערשראָקענע, אומרויִקע יאָר און אירע אומבאַ־האָלפענע, אָרעמע, אָרעמע עלטערן.

ס׳איז טונקל און שטיל אין שטעטל. מע הערט נאָר דאָס סטיכישע רוישן פונעם רעגן און פון וויטן דאָס הונגעריקע, מאָנאָטאָנע געביל פון אַ הונט. קיין איינציק פענצטער לייכט ניט. סע שלאָפט מיין נייע וועלט אונטערן דינאַמישן ריטעם פון האַרבסטיקן גאָס־רעגן. מיר זענען געפאָרן אָט מיט דעם וואָגן עטלעכע שעה נאָך אַנאַנד און איך בין שלעפעריק און טויט מיד. דער וואָגן בלייבט שטיין ביי אַ הויכער שטוב מיט הויכע, טונקעלע פענצטער. סע לייכט אויף אַ בלאַסע ליכט אין איינעם פון די פאַרמאַכטע פענצטער. עמעצער עפנט די לאָדנס און אַ ווייסע, רונדע האַנט שטרעקט זיך אַרויס אין דעם רעגן אַריין.

„יאַשאַ, דו ביסט עס?“ פרעגט אַ שטילע, קלאָרע, סאָפּראַנישע שטים.

„יאָ, יאָ, רעוועקאַ, עפנט אויף, דאָס זענען מיר", זאָגט מיין טאַטע און מע הייבט אָן אַראָפּצוקריכן פונעם וואָגן.

אין די אַנדערע פענצטער ווערט ליכטיק. פּאַפּאַ נעמט מיך אַראָפּ, דער פויער נעמט אַראָפּ מיין מאַמען און מאַמאַ הייבט תיכף אָן צו קאָמאַנדעווען מיט איר געוויינטלעכער, נאָרמאַלער שטימע, מיט דער אונדז אַזוי גוט באַקאַנטער אויטאָריטעט און אָרגאַניזירטקייט: „יאַ־שאַ, שטעל ניט דאָס קינד אַראָפּ אויף דר'ערד חלילה; זעסט ניט, די בלאָטע איז טיף? זי קען חלילה פאַרזונקען ווערן... יאַשאַ, לאָז ניט דעם גוי טראָגן דיין דאָקטערטאַש. ער האַלט עס אַזוי, אַז סע וועט זיך אַלץ אַרויסגיסן פונעם טאַש... יאַשאַ, גיב דאָס קינד איבער רעווע־קאַן... רעוועקאַ טייערע, מיר האָבן שוין ניט מער געגלייבט, אַז מע וועט זיך נאָך אַ מאָל זען..." און"וו.

אַ פרוי אין אַ ווייסן, ווייכן כאַלאַט, מיט אַ פענסנע אויף דער נאָז, מיט גאַנץ קורץ, יינגלש אָפּגעשוירענע האָר, מיט אַ ווייסן, שטרענגן פנים נעמט מיך איבער פון מיין טאַטן און מיר אַלע גייען אַריין אין דער שטוב.

מיינע מידע אויגן, זינט אַ סך שעהען צוגעווינט צו דער טונקל פון נאַכט, שליסן זיך מיט אַ ברענענדיקן געפיל פון ווייטיק. איך שטיי פאַרשטאַרט און וויל אַנטשלאָפן ווערן. איך הער רעוועקאַס קלאָרע, קילע שטים:

„לאַזאַר, סמאַטרי, דאָס קינד שלאָפט שטייענדיק. נעבעך, נעבעך, אַזאַ קליינטשיקע, אַזאַ שוואַכינקע און קוק וואָס זי האָט שוין באַ־דאַרפט מיטמאַכן: פלוכט, אַריבערשווימען דעם דניעסטער ביי נאַכט, מוראדיקע נעכט ביי יענעם ברעג... אוי סאַראַ רחמנות"... און בשעת די קלאָרע שטים זאָגט דאָס, זע איך זיך אַליין ווידער ביי יענעם שרעק־לעכן, געהיימנישפולן ברעג, אויף אַ סקאַלע, מיט מיין טאָק אין דער האַנט, מיין טאַטע לעבן מיר, מיין מאַמע עפּעס וויטער מיט צוויי פויערים, וואָס האָבן אונדז אַריבערגעפירט איבער דער גרענעץ, און בשעת דאָס שרעקלעכע בילד פון דער דאָזיקער נאַכט שטייט אויף פאַר מיינע פעסט, פעסט געשלאָסענע אויגן, הער איך אַ נייע שטים אין שטוב: אַ מערקווערדיקע אַ ניט־רעאַלע, אַ שטים פון אַן אַנדערער וועלט, פון מ י י ן וועלט... שלעפנדיק די ווערטער ווייך ווי סאַמעט, זיס

און כלומרשט פאַרליבט אין די קלאַנגען פון שפּראַך: „זי שלאָפט ניט, זי חלומט פון אַלעמען וואָס זי האָט דורכגעמאַכט די נאַכט".

„פון וואַנעט ווייסט ער דאָס?" טראַכט איך מיר און באַשליס צו עפענען מיינע שמאַרצנדיקע אויגן, נאָר אַ ביסל... נאָר אויף אַ שמאָלן שפּאַלטעלע, נאָר אַ ביסל... איך דערזע אים. אַ קיילעכיקער, קליינער, מיט אַ קיילעכיקן קאָפּ, מיט ווייניק האָר, מיט אַ בלאַסן, פייכט שימע־רירנדיקן, ברייטן שטערן, מיט קיילעכיקע גלעזער אויף אַ ברייטער, לוסטיקער נאָז, קוים וואָס זיי האַלטן זיך אין זאָטל. אַ קאָמישער, אַ „גנאָם", אַ באַשעפעניש פון מיין אייגענער, אַליין פון מיר פאַבריציר־טער ווירקלעכקייט, אַ ווירקלעכקייט אין וועלכער ער האָט זיין פּלאַץ. ער טראָגט אַ גאַנץ צוגעמאַכט העמד, טונקל און פעסט צום האַלדז, אַזוי אַז דער רונדער „גנאָמקאָפּ" וואַקסט אַרויס דירעקט פון די נידעריקע פּלייצעס. זיין פּנים לאַכט צו מיר, אָבער די אויגן, באַדעקט מיט דעם גלעזערנעם אָפּגלאַנץ פון די נאַקעטע ברילן אין אַ רעמעלע, לאַכן ניט. זיי קוקן אויף מיר מיט אַזאַ מאָדנער פריינדשאַפט, מיט עפּעס אַ באַ־זונדערן רחמנות, מיט אַן אינטוּיטיווער קענטעניש פון מיר און מיין וועלטל. ערנסטע, קורציכטיקע אויגן פון אַ קינד האָט ער. וואַרעם איז זיין האַנט, אַז ער נעמט מיך אָן ביי מיין האַנט. ער דאַרף זיך אַפילו ניט אַראָפּבייגן צו מיר, מיר זענען כמעט פון איין וווּקס.

איך עפן מיינע אויגן ווייט, זיי טוען ניט מער וויי און איך לאַך צו אים; ער שמייכלט ערנסט און צערטלעך צוֹ מיר אַריבער.

אויפן טיש שטייט אַ סאַמאָוואַר. אַנדערע מענטשן קומען אַריין פון ערגעץ ווו און באַגריסן די נייע עמיגראַנטן „פון יענער וועלט". מע רעדט, מע טרינקט טיי, רעוועקאַ פּרעזידירט מאַיעסטעטיש אויוון אָן. זי טיילט אויס פּלעצלעך, זיסע, מיט מאָן און צוקער, וואָס קריטשען אונטער די ציין.

לייזער שטיינבאַרג נעמט מיך ביי מיין האַנט, נעמט אַרויס פון מיין פאַרקראַמפּטן אָרעם מיין טאָק, אַ צעריסענע „טאַמאַראַ", וואָס איך האָב געשלעפּט מיט זיך פון אָדעס אָן, איבער קאַמעניעץ־פּאָדאָלסק, ביז צו דעם שיפעלע אין וועלכן די פּויערים האָבן אונדז אַריבערגערו־דערט קיין רומעניע.

„ווי הייסט דיין קינד?" פרעגט ער מיך. ער זאָגט נישט „דיין

טאָק", ער זאָגט: „דיין קינד", און ווידער פרעג איך זיך אַליין: „פון וואַנען ווייסט ער?"... ער שטעלט אַ נידעריק פיס־בענקעלע פאַר אַן אַנדערן בענקל, שטעלט מיך אויף מיינע קני פאַר דעם גרעסערן בענקל, גיט מיר אַ בלייער אין דער האַנט, לייגט אַרויף אַ ווייס פּאַפּיר אויף דעם בענקל און זאָגט מיר צערטלעך, אָבער מיט אַ לינדן באַפעל אין זיין שטילער, אַ ביסעלע סקריפּענדיקער שטים: „באַשרייב אַלץ וואָס דו האָסט דורכגעמאַכט אין די לעצטע פּאָר נעכט, ווראַטשקאַ, יאָ?"

„וואָס טוסטו מיטן קינד? זי דאַרף גיין שלאָפן. קוק, ווי די אויגן פאַלן איר שוין ממש צו פאַר מידקייט", זאָגט רעוועקאַ קוקנדיק שטרענג, מיט אַ דיסציפּלינירטער אָפּגעמאָסטענער פריינדלעכקייט אויף מיר.

„באַלד, באַלד, זי וועט סיי ווי ניט אַנטשלאָפן ווערן, אַז זי וועט ניט נאָך אַ מאָל, אין וואַכנדיקן צושטאַנד, איבערלעבן די שרעק און דעם פּחד פון אַריבערשווימען די גרענעץ"... און ווידער אַ מאָל פרעג איך זיך: „פון וואַנען ווייסט ער דאָס? פון וואַנען ווייסט ער אַלצדינג וואָס איז אין מיר?"

מע זיצט אַרום דעם טיש, מענטשן קומען אַריין, אין כאַלאַטן, מיט רויטע, פאַרשלאָפענע אויגן, מע זיצט, מע טרינקט טיי, מע רעדט, דער סאַמאָוואַר ברומט און זשומעט, רעוועקאַ דערציילט ווי אַזוי מיר זענען אָנגעקומען און ווי איך האָב פעסט און פאַרצווייפלט געהאַלטן די צעריסענע טאָק אין מיין אָרעם, מע גיט מיין טאַטן עצות, איך הער זיי און איך הער זיי ניט. איך שרייב פיבערדיק.

אליעזר שטיינבאַרג גייט אַרום, זיינע קליינע, ברייטע הענט פאַר־קניפּט אין אַ בונט אויפן רוקן. ער קוקט, פון מאָל צו מאָל, אַריבער מיינע פּלייצעס און מורמלט: „שרייב, שרייב, ווראַטשקאַ; שרייב, מיידעלע... ווער ניט מיד. וועסט האָבן צייט מאָרגן צו שלאָפן אַזוי שפּעט ווי דו ווילסט. שרייב..."

און איך שרייב מיין ערשטע „אויטאָביאָגראַפישע" דערציילונג און איך שטעל אַ נאָמען איבער דעם געשריבענעם: „אָגאָנקי", דאָס מיינט: „ליכטעלעך" אָדער „פלעמעלעך"...

„...ווי שוואַרצע טינט פלייצט דער שרעקלעכער דניעסטער אונטער אונדזער באַהעלטעניש אויפן באַרג"... שרייב איך.

ער דערבעט מיט אַ וואַרעמען, קינדערישן דרך איבער מיינע פּלייצעס און אַז איך קוק אַ מאָל אַרויף צו אים, זע איך זיינע ערנסטע, גלאַנצנדיקע אויגן, ווי צוויי פענצטערלעך באַדעקט מיט גלאָז, און איך לייען אין זיינע אויגן אַ באַגייסטערונג און אַ שמחה און אַ פרייד און איך ווייס ניט געננוי — פאַר וואָס פרייט זיך מיין חבר? פאַר וואָס באַגייסטערט זיך מיין פריינד? אָבער זיין באַגייסטערונג גיט זיך מיר איבער, איך שרייב גיכער און גיכער, ווערטער שטראָמען פון מיין ציטערנדיקער האַנט אויפן פּאַפּיר אַרויס.

„פּאַרטיק"? — פרעגט ער פלוצעם.

„פּאַרטיק", זאָג איך טריומפירנדיק, און ווידער אַ מאָל טראַכט איך צו זיך אַליין: „פון וואַנען ווייסט ער?"... ער נעמט דאָס בלעטעלע און לייענט, מורמלענדיק צו זיך אַליין, און איך גיי מיט מיט שפּאַנונג און ציטערניש זיין מינעשפּיל. אָבער זיין קיילעכיק פּנים בלייבט אומדורכזעעוודיק און ערנסט און איך קאָן ניט דערקענען דעם איינדרוק. מיין ערשטער קריטיקער. מיין ערשטער פריינד. פון אים וועט מיין גאַנצע ווייטערע צוקונפט אָפּהענגען און אין מיין קינדעריש-פאַרחלשטן האַרצן וואַקסט אויף אַ מאָדנע פאַרבינדונג מיט אים און אָט די פאַרבינדונג וועט שוין קיין מאָל ניט אויפהערן. זיין כמעט מיסטישע איינגעשאַפּט צו ווערן אַ קינד צווישן קינדער, זיין אינטויציע פאַר קינדער, זיין אייגענע אייביקע קינדערישקייט, אָט יענע, פון זיין אינערלעכער וועלט פון זאַכן, וואָס קענען רעדן, פון אומבאַגרענעצטער פאַנטאַזיע, פון זיין אינטימען, וואַרעמען געלעכטער, פון זיין קינדערישער וווּנדערחכמה, — אָט דאָס אַלץ האָב איך דערזען אין יענער געבענטשטער נאַכט, ווען ער האָט באַשלאָסן, אַז איך וועל שרייבן.

„יאַשאַ, הער איך אים זאָגן צו מיין טאַטן אַוועקפירנדיק אים פונעם טיש אין אַ זייט, יאַשאַ, סע וואַקסט דיר אויס אַ דיכטער. גיב איר פּאַפּיר, גיב איר אַ בליי אין דער האַנט און דערקוטשע איר ניט מיט אַנדערע זאַכן. זי וועט שרייבן. ס'איז געקומען צו מיר היינט ביי נאַכט אַ פּאָעט פון יענער זייט דניעסטער".

איך לאַך און טרערן פליִצן פון מיינע מידע, צופאַלנדיקע אויגן. עמעצער נעמט מיך אַרום און לייגט מיך אַריין אין אַ בעט. איך הער נאָך איין מאָל פאַר דעם אַנטשלאָפן ווערן זיין צערטלעכע שטים:

„ווראַטשקאַ, שרייב יידיש, הערסטו? איך וועל דיר אויסלערנען“.

און איך ווער אַנטשלאָפן. איך דערמאָן זיך ניט גענוי ווי לאַנג מיר זענען דעמאָלט פאַרבליבן אין ליפקאַן. סע דוכט זיך מיר, אַז דאָס זענען געווען טעג און נעכט אָן אַ סוף. גליקלעכע, שטראַלנדיקע טעג. ער איז ניט אָפּגעטראָטן פון מיר. אונטער זיין מילדן, ווייכן „באַפעל“ האָב איך געשריבן. אַ סך געשריבן. מיין מאַמע איז געווען זייער אומצופרידן פון דעם אַלעמען.

„קוק, יאַשאַ“, פלעגט זי זיך קלאָגן אויף מיר פאַר מיין טאַטן, „זי שרייבט קאַטשערעס און לאָפּעטעס. בעסער וואָלט געווען זאָלסט דאָס קינד לערנען קאַליגראַפיע איידער איר איינרעדן פוסטע איינרע־דענישן, אַז סע וואַקסט פון איר אַ דיכטער“.

אָדער צו אליעזרן: „לאַזאַר, וואָס רעדט איר איר איין, אַז זי זאָל ווערן אַ פּאָעט? זי איז סיי ווי סיי ניט ווי אַנדערע קינדער: זי רעדט צו זיך אַליין, זי איז פול מיט ווילדע פאַנטאַזיעס, איך בין מיט דעם גאַנצן גאָר ניט אַזוי איינפאַרשטאַנען“...

אָבער ער און איך האָבן זיך געהאַט אַ געהיימע „פראַנקמאַסאָ־נישע לאָזשע“: מיר האָבן ביידע, האַנט אין האַנט, אַוועקשפּאַצירט אויפן „שאָס“, אַ ברייטע, ווילדע, ליידיקע, סטעפּנדיקע פלאַך אַרום דעם שטעטל און דאָרטן האָבן מיר ביידע געקאָנט רעדן.

דאָרט האָט ער מיר איבערגעלייענט איינע פון זיינע מעשהלעך, אין וועלכן אַ טיש האָט געמיטלעך גערעדט מיט אַ בענקל און דאָס בענקל האָט ברוגזלעך רעאַגירט אויף דעם טישלס ווערטער אאַז״וו.

אין שטוב פלעגן מיר ביידע אָננעמען אַ קאָנספּיראַטאָריש־זאַכלעכן טאָן און כמעט ניט רעדן איינער צום צווייטן. און אין מיין האַרצן איז געוואַקסן אַ ליידנשאַפטלעכע ליבע צו אים, צו דעם גנאָמישן חבר מיינעם, וואָס פאַרשטייט מיך אַזוי גוט און גיט מיר אַוועק אַזוי פיל צייט, אַזוי פיל פריינדשאַפט און וועלכער פירט מיך, שטיל און אומבאַ־מערקט פאַר אַנדערע, דירעקט צו מיין אייגענער וועלט.

אין שטוב איז געהאָנגען אַ וואָלענער, פילפאַרביקער „קילים“ אויף דער וואַנט: די ביזאַנטיש־בונטע אָרנאַמענטן האָט ער פאַר מיר שטענדיק אַסאָציאירט מיט אַ מעשהלע, מיט אַ משל. איך האָב דערזען,

דורך זיינע אויגן, בלומען אין אַ גאָרטן, כאָטשע די אָרנאַמענטן האָבן דאָס ניט געמיינט צו באַווייזן.

און אַזוי איז אויפגעקומען מיין ערשטע „נאָוועלע", אַ מעשהלע פון אַ בלומען־געבוירן־טאָג, מיט דעם באַראָקן טיטל: „דער געבוירן־טאָג פון דעם היאַצינט און אַלע זיינע געסט פון דעם גאָרטן מיט בלומען". געשריבן האָב איך, פאַרשטייט זיך, אין דער רוסישער שפּראַך. אַז מיר האָבן שוין געהאַלטן ביים אַוועקפאָרן פון ליפּקאַן קיין טשערנאָוויץ, ווו מיינע עלטערן האָבן זיך דעמאָלט טאַקע באַזעצט און ווו איך בין אויפגעוואַקסן, האָב איך אים איבערגעלאָזט מיין „ווערק". ערנסט און פייערלעך האָט ער דאָס פון מיינע הענט אָנגענומען, אַ קוק געטאָן אויפן טיטל און אַזוי געזאָגט צו מיר:

„ווראַטשקאַ, רעוועקאַ און איך וועלן באַלד קומען קיין טשערנאָוויץ און דו און איך וועלן דאָרטן ווייטער פירן אונדזער פריינדשאַפט. דיין ,ווערק' וועל איך דערווייל איבערלייענען. זאָג מיר צו, אַז דו וועסט שרייבן, אַ ?"

איך האָב געוויינט ביים אַוועקפאָרן. דאָס האַרבסטיקע ליפּקאַן האָט אויסגעזען נאַקעט און אומעטיק. די בלאָטע איז איינגעטריקנט געוואָרן אין דעם פרישן פראָסט. אַ גרופּע מענטשן האָבן אונדז באַגלייט און מיינע עלטערן האָבן ביידע געהאַט דאָס אויסזען פון איבערגעשראָקענע פליטים. אָבער ניט דאָס האָט מיך געמוטשעט, ניט די אומזיכערקייט, ניט די אָנקומענדיקע אָרעמקייט — דאָס אַלץ האָב איך ניט פאַרשטאַנען, ניט געוווּסט; וואָס מיך האָט געקוועטשט איז געווען, אַז ער האָט נאָר געהאַט צייט איבערצולייענען דעם טיטל, ניט מער, און סע האָט געברענט אין מיר יענע שאַרפע בענקשאַפט צו הערן זיין קריטיק, אָט יענע פאָעטישע אומגעדולד, וועלכע האָט מיך שוין, פון דעמאָלט אָן, קיין מאָל ניט פאַרלאָזט.

ווען אונדזער בריטשקע האָט זיך אָנגעהויבן צו רירן פון אָרט, אַוועקפירנדיק אונדזער ביסל אָרעמקייט און אונדז אַליין אַנטקעגן אַ נייעם אָנהייב — זענען עטלעכע פריינד, וואָס האָבן אונדז באַגלייט, געשטאַנען און אונדז נאָכגעווונקען מיט טיכלעך. איצט ווייס איך, אַז צווישן זיי איז געווען משה אַלטמאַן, יעקב שטערנבערג, לוי בלאַנק;

אָבער דעמאָלט האָב איך זייערע נעמען, זייערע פּנימער כמעט ניט באַמערקט. צווישן זיי האָב איך נאָר געזען אים, זיין קיילעכיקע, קליינע געשטאַלט, מיט דעם טונקעלן, הויך געשלאָסענעם העמד, מיט ווייסע בריטשקעס איבערן העמד, זיינע קיילעכיקע גלעזער גלאַנצנדיקע פאַר זיינע קורצזיכטיקע אויגן אוןביידע הענט אין די קעשענעס פון די הויזן. ער האָט ניט געוווּנקען מיט דער האַנט. ער איז געשטאַנען שטיל, קליין און סעפּאַראַט. און נאָר אים האָב איך געזען און נאָר צו אים האָבן זיך מיינע נאַסע אויגן צוגעקלעפּט. עפּעס האָט ער מיר נאָך געזאָגט... אַ טרייסט, אַ צוזאָג, אַז ער וועט קומען. אָבער אַ ווילדער געוויין, אַ שטומער, פאַרצווייפלטער געוויין האָט געטרייסלט מיין קליי־נעם קערפּער. פאַריתומט און טראַגיש פאַרלאָזן בין איך אַוועקגעפאָרן. דער לאַנגער, פוסטער, האַרבסטיק־פּראָסטיקער וועג צו דער ווייטער סטאַנציע האָט זיך געצויגן און געצויגן פאַר מיר און קיין סוף האָב איך צו דעם וועג ניט געזען.

„ער וועט קומען צו מיר. ער האָט מיר צוגעזאָגט, אַז ער וועט קומען...” די רעדער האָבן זיך מיט מי געדרייט אויף דעם פאַרשטיי־נערטן גליטשיקן, פאַרפרוירענעם וועג. די בעסאַראַבישע, עפּיש־ברייטע, אומבאַוואַקסענע לאַנדשאַפט האָט פאַמעלעך גענומען מיינע אויגן אין געפאַנגענשאַפט. פאַרגעסן איז געלעגן מיין שמאַטעדיקע „טאַמאַרע” אין וואָגן. אין מיין קאָפּ האָט זיך געפּורעמט אַ מעשהלע און אין דעם מעשהלע איז פאָרגעקומען אַ צוויבערער מיט ברילן, מיט אַ קורצן, קינדערישן קערפּער, אַ גנאָם, אַ גוטינקער, אַ ליבלעכער, איינער וואָס האָט געקאָנט מאַכן רעדן זאַכן און חיות... און פון מיין בענקשאַפט צו אים איז עפּעס אויפגעקומען. ער וועט קומען און וועט עס איבער־לייענען. באַלד, באַלד, באַלד.

ווי אַ גאָלדענע שכינה איז דעמאָלט, אין די 20ער יאָרן, געלעגן אַ זוניקער, וואַרעמער שיין איבער טשערנאָוויץ. מע זאָגט, אַז אין אַ טראָפּן וואַסער פון ים איז פאַראַן אין אַ קליינער דאָזע פּונקט אַזאַ סך פון אַלע עלעמענטן, ווי אינעם ים גופא. אַזוי איז דאָס דעמאָלט געווען אין דעם יידישן טשערנאָוויץ: אָפּצווייגן פון קולטורעלן, סאָציאַלן, רעליגיעזן

יידישן לעבן האָבן געאָטעמט פריי און געבליט אין דער וואַרעמקייט פון קאַרגע עטלעכע כמעט אידיליש רויִקע יאָרן.

די גרויסע מלחמה איז געווען פאַרביי. די רומעניזאַציע האָט נאָך ניט אָנגעהויבן צו באַווייזן אירע שאַרפע ציין. היטלערס הייזעריקע סטראַשונקעס האָט אונדזער וועלט דעמאָלט נאָך ניט געהאַט דער־הערט. דער רומענישער אַנטיסעמיטיזם האָט נאָך ניט געהאַט קיין צייט אָנצונעמען מיליטאַנטישע פאָרמען. טשערנאָוויץ האָט נאָך גע־אָטעמט מיטן אַלטן עסטרייכישן גייסט פון יענער בירגערלעכער געמיט־לעכקייט, וואָס נאָך איר בענקען היינט נאָך אונדזערע עלטערע און צעשפּרייטע בוקאָווינער אַלטיטשקעס. פראַנץ יאָזעפס פּאַסיווע טאָלע־ראַנץ האָט נאָך ממש געשוועבט ווי אַ זילבערנער שלייער איבער די דעכער פון אונדזערע הייזער. די נעמען פון אונדזערע גאַסן און פּאַרקן זענען נאָך געווען די זעלבע ווי פאַר דער מלחמה: שילער־פּאַרק, האַבס־בורגסהעהע, פראַנץ יאָזעף־פּאַרק אאַז״וו, אאַז״וו.

דריי אָדער גאָר גאַנצע פיר הויפן פון גרויסע רביים מיט זייערע חסידים האָבן געהאַט זייער דינאַסטישן זיץ אין און אַרום אונדזער שטאָט. אַ קליין, אינטים אָרגאַניזירט וועלטעלע אין מיטן פון אַ גרויסער אַמאָרפער וועלט. און ווי אין יענעם טראָפּן וואַסער פונעם גרויסן ים, אַזוי אויך אין אונדזער שטאָט, האָבן פריי און גרויסאַרטיק אויפגעלעבט אַלע עלעמענטן פון אַלע דינאַמישע כוחות, וואָס מאַכן אויס דאָס לעבן פון אַ נאָרמאַל פאָלק: מיר האָבן געהאַט דעם שול־פאַראיין מיט זיינע יידישיסטן, „השומר־הצעיר״, אַנדערע ציוניסטישע באַוועגונגען. געהאַט די חסידים צווישן אונדז, געהאַט די אַפּיקורסים און די לינקע יוגנט. געהאַט שולן, גנים, טעאַטער־גרופּעס. פּאָעטן זענען זיך פון אַלע זייטן דאָ צונויפגעקומען, מאָלערס, מוזיקערס. בעסאַראַ־בישע יידן האָבן אָנגעהויבן דעם „עקזאָדוס״ פון די שעסן* פון בעסאַראַביע צו דעם מער קולטורעלן, מער לעבעדיקן צענטער. די יונגע זענען ממש צעריסן געוואָרן פון אַזוי פיל מעגלעכקייטן צו אַנטוויקלען זייערע יידישע כוחות: לערנען עברית און זיין אַ שומר און פאָרן צו דער מושבה, און ווייטער קיין ארץ־ישראל אָדער לערנען און רעדן

* סטעפּעס.

נאַר יידיש, זיין אַ פריילעכער מיטגליד פונעם שולפאַראיין. אָדער אָנ־נעמען די שטאַרקע, אַרומיקע „דויטשע" קולטור־אַטמאָספער.

פון אַלעמען איז געווען, פון אַלעמען פאַראַן געווען אין יענע 20ער יאָרן. אין דעם „השומר" האָט מען באַגייסטערט און שיכורע פאַר פרייד און גרייטשאַפט אָפּגעהאַלטן קלוגע, נאַציאָנאַל־פילאָסאָפישע „שיחות" און זיך געגרייט צום אויפבוי פון ארץ־ישראל, אין דעם שולפאַראיין האָט מען גערעדט, געשריבן, געשריגן „געוואַלט" — ייד יש... אונטער דער פירונג פון איטשע זינגער, לויט דעם פאָרשלאַג פון אליעזר שטיינ־באַרג, איז אויפגעקומען די זומער־קאָלאָניע אין וויזשענקע, אונטערן גרינעם, וואַלדיקן שאָטן פון די קאַרפאַטן, דאָרטן ווו סע האָט גע־בורטשעט אַ קוואַל, ווו דער בעל־שם־טוב האָט זיך אַ מאָל געבאָדן... דער שולפאַראיין האָט (אויך אונטער דער דירעקטער השפעה פון שטיינבאַרגן) אָרגאַניזירט אַ גן, יידיש — פאַרשטייט זיך, אַ פיינע טעאַטער־גרופּע: „קאַמעלעאָן", ווו טאַלאַנטירטע, יונגע, פילפאַרביקע פערזענלעכקייטן האָבן שעפעריש צוגעלייגט אַ האַנט און געמאַכט אַ שטיקל טעאַטער־געשיכטע מיטן דאָזיקן אויפטו: שמחה שוואַרץ, איציק שוואַרץ, לייב לעווין. יונגע אַקטיאָרן, קאָמפּאָניסטן — אַלע זענען צום וואָרט געקומען און ס'איז געווען אַ יום־טוב אויף דער יידישער גאַס. ציוניסטישע אָרגאַניזאַציעס האָבן געלעבט אַ טאָג: זשאַבאָטינסקי איז געקומען האַלטן זיינע גלאַנציקע, אָראַטאָרישע ניט איבערגעשטיגענע רע־דעס; אוסישקין, אַלשוואַנגער האָבן ביי אונדז גערעדט וועגן ווייטער שמידן די „גאָלדענע קייט" און מיר האָבן זיך צוגעהערט, פאַרהאַלטנדיק דעם אָטעם, צו זייערע פּראָפעטישע ווערטער. די ווילנער טרופּע האָט אונדז באַגליקט מיט איר ריינער, נאָבעלער קונסט. אַזוי האָט זיך געטאָן און געטאָן אויף דער יידישער גאַס און סע האָט זיך געלעבט פריי און גוט און פריילעך און קיינעם האָט זיך ניט געחלומט דער ווּיסטער חלום, אַז באַלד, באַלד וועלן קומען מאָגערע יאָרן, בלוטיקע יאָרן, יאָרן פון מפּלה און טויט...

איבער אַלעמען האָט דעמאָלט געלויכטן אליעזר שטיינבאַרגס בייזיין. פאַר מיר איז ער געווען דער גרויסער מייסטער, מיין פירער, מיין

לערער, מיין פריינד. אַחוץ דעם וואָס מיינע עלטערן און איך זענען תּמיד געגאַנגען צו אַלע זיינע פּאָרטראַגן, אַחוץ דעם וואָס איך בין שטענדיק און אומעטום געזעסן מיט מיינעביידע אויגן ווייט אָפן און מיינע יונגע, סענסיטיווע אויערן צוגעשפּיצט צו יעדן וואָרט, וואָס ער האָט אַרויס־גערעדט, בין איך אָפּט, כמעט יעדע וואָך, געווען ביי אים אין שטוב, ווו ער האָט מיר געלערנט דעם אלף־בית און זיך צערטלעך, געדולדיק, מיט יענעם, פאַר זיין גאַנץ לעבן פאַרבליבענעם טיפּישן שמייכל פון טאָלע־ראַנץ און פאַרשטענדעניש, אָפּגעגעבן מיט מיין ווילדער יוגנט, מיט מיינע דיכטונגען, מיינע שטורעם־ און דראַנג־חלומות, מיט מיין גאַנצער קאָמפּליצירטער וועלט פון „דיכטונג און וואַרהייט". איך האָב אים אַנטוישט : איך האָב תּיכף (אַזוי שנעל ווי איך האָב זיך נאָר אינטימער באַקענט מיט דער דייטשער שפּראַך און מיט איר פּאָעזיע) זיך שטורמיש פאַרליבט אין דייטש און געשריבן דייטש. זיין „ווראַטשקאַ, שרייב יידיש" איז געבליבן אָן אַן ענטפער פון מיין זייט. אַלע מאָל האָב איך אים צוגעזאָגט, אַז אָט־אָט, אַזוי באַלד ווי איך וועל פאַרטיק ווערן מיט יענער נאָוועלע, וועלכע קאָן געשריבן ווערן „נאָר אין דייטש", ווי באַלד איך וועל נאָר אַרויס פון מיין טיפער, מיסטישער אַריינגעטאָנ־קייט אין נאָוואַליסן, אין געטען, אין קלייסטן, ווי באַלד איך וועל נאָר פאַרטיק מאַכן דאָס און יענץ, וועל איך איבערגיין אויף יידיש. און אַלע מאָל האָב איך אים אָפּגענאַרט. איך בין קיין מאָל מיט מיין „דויטשער" פאַרליבטקייט ניט פאַרטיק געוואָרן. מיינע פריינד זענען געווען ראָזאַ אַוסלענדער, מאָזעס ראָזענקראַנץ, קיטנער, קובי וואָהל א"אַ „דויטשע" פּאָעטן. אַזוי איז דאָס געווען. אַזוי איז דאָס דעמאָלט געבליבן. צו יעדן געבוירן־טאָג מיינעם האָט אליעזר מיר געשענקט אַ „שטאַמבוך", מיט עטלעכע פערזן פון אים צו מיר — ניט משלים, סתּם פערזן פערזענלעכע, לירישע אָדער דידאַקטישע, דערמאָנענדיק מיר צו שרייבן יידיש. זייער, זייער שפּעט אין מיין לעבן האָב איך מיין צוזאָג געהאַלטן און כ'האָב אָנגעשריבן אַ דראַמע אין יידיש. זעקס מיליאָן יידן האָבן געדאַרפט שטאַרבן אויף קידוש־השם ביז אָט די זינדיקע נשמה האָט דערהערט דאָס „בת־קול", ביז זי האָט נאָך אַ מאָל דערהערט זיין צערטלעכע, מאָנענדיקע שטים און האָט געשריבן אין יידיש. צו שפּעט.

„וועראָטשקאַ, זאָגט ער צו מיר אַ מאָל, באַלד נאָך דעם וואָס רעוועקאַ און ער האָבן זיך באַזעצט אין טשערנאָוויץ, וועראָטשקאַ־סערדצע, איך קאָן ניט איבערזעצן דיין מעשהלע, וואָס דו האָסט מיר געגעבן אין ליפקאַן: די נעמען פון בלומען, ווו נעם איך די נעמען פון דיינע בלומען אין יידיש? היאַצינט, טולפּע, רעזעדע, לעווענצאַן, פּיילכען, פּרימעלן" אאַז"וו, אאַז"וו.*

„צי האָט די יידישע שפּראַך ניט איר אייגענע באָטאַניק, לאַזאַר?" האָב איך אים פּרעך איבערגעפּרעגט.

אַ שטאַרק, שטום געלעכטער צעשאָקלט זיין גאַנצן, קליינעם גוף. אַזוי האָט ער טאַקע שטענדיק געלאַכט: אָן אַ קלאַנג, נאָר גיך־גיך־גיך האָבן זיך זיינע נידעריקע פּלייצעס געהויבן איבער דעם קיילעכיקן קאָפּ און זיך גיך־גיך ווידער אַראָפּגעלאָזט, אַ פּערפּעטוום פון באַוועגונג אָן אַ קלאַנג. זיינע אויגן פלעגן ווערן גאַנץ־גאַנץ שמאָל, מע האָט זיי שוין כמעט ניט מער געזען; זיינע ברייטע, דינע קינדערשע ליפּן האָבן זיך נאָך מער צעצויגן אין דער ברייט און דער קערפּער איז גיך, גיך געלאָפן אַרויף און אַראָפּ און סע האָט די וועלט מיט אים צוזאַמען געלאַכט...

„הערסטו, רעוועקאַ, אַ באָטאַניק וויל זי האָבן, די גרקע, אַ באָ־טאַניק אין יידיש. מיר האָבן קוים דערלעבט אַ דקדוק, וויל זי שוין האָבן אַן אייגענע באָטאַניק, אָט די פּרעכע מויד", און ער האָט מיך אָנגענומען מיט זיינע קורצע, וואַרעמע פינגער ביים אויער און אַ פּאָ־טערלעכן צי געטאָן.

יעדן פרייטיק־צונאַכט האָבן מיר זיך געטראָפן אין דער שטוב פון זיינע און מיינע עלטערנס אַלטע גוטע־פריינד, אין מעכעלע ווייסבערגס גאַסטלעכער שטוב. וועטשערע אָפּגעגעסן, פלעגט ער אַרויסנעמען אַ שנופּטיכל און זיך געמיטלעך, באַלעבאַטיש, מיט אַ שטאַרקער רעזאָנאַנץ

*אין די צוואַנציקער יאָרן האָט די יידישע שול־באַוועגונג אין פּוילן, ליטע, רוסלאַנד אַ סך אויפגעטאָן אויפן פעלד פון יידישער באָטאַנישער טערמינאָלאָגיע. סע זענען אַרויס די לערנביכלעך און האַנטביכלעך פון גאָלאָמב, גיליגיטש, יאַכינסאָן, פּרוסמאַן, שטשופּאַק א"א. די אַלע טערמינען, וואָס אליעזר שטיינבאַרג האָט זיך באַקלאָגט אויף זייער פעלן, זענען היינט אינעם רשות פונעם יידיש־ניצער. טייל טערמינען האָבן שוין דענצמאָל עקזיסטירט.

(באַגלייט פון רעוועקאַס שטרענגן, דיסציפּלינירטן: „לאַזאַר, לאַזאַר, נו, טשטאָ טי?") אויסשנייצן, געמאַכט מיט דער נאָז אַ פּאָר „גילנ־דיקע" טענער, נאָך אַ מאָל און טאַקע נאָך אַ מאָל, דערנאָך פלעגט ער אַרויסנעמען פון דער קעשענע אַ פּאָר בלעטלעך פּאַפּיר און זיך נעמען אונדז לייענען זיינע נייעסטע משלים. איך גלייב, איך בין כמעט זיכער, אַז אָט די משפּחה ווייסבערג, מיינע עלטערן און איך זענען דעמאָלט געווען זיינע ערשטע צוהערערס, ווען ס'איז געשאַפן געוואָרן אַ נייער משל.

איך געדענק, אַז אין איינעם אַזאַ אויפדערנאַכט האָט ער אונדז (אַזוי דוכט מיר) איבערגעלייענט „דאָס פערד און די בייטש". די „גרוי־סע" האָבן געלויבט, קריטיקירט, דיסקוטירט, ווידער געלויבט; ער אָבער האָט געקוקט אויף זיין קליינער תּלמידה — אויף מיר — און מיט לאַכנדיקע, גאַנץ־גאַנץ פאַרשמעלערטע אויגן געפרעגט: „נו, גוט אַזוי?" און איך האָב שטום געענטפערט: „גוט אַזוי". אַז אַ קינד זאָגט „גוט", איז דער משל געראָטן. זענען נאָך דעמאָלט די „גרויסע" ניט געווינט געווען צו זיין וועלט פון זאַכן און חיות. אמת, גאָר ערודירטע, די גאָר־גאָר אינטעליגענטע און אָנגעלייענטע האָבן אים פאַרגליכן מיט עזאָפּ, קרילאָוו; אָבער ניט ביי עזאָפּן, ניט ביי קרילאָוון האָט די פאַנטאַזיע געגרייכט אַזוי ווייט, אַז אותיות למשל זאָלן קאָנען רעדן.

אינעם אָנהייב פון יענע 20ער יאָרן האָט נאָך זיין טראַנסצענדענטער רעאַליזם, וואָס איז דעמאָלט נאָר געווען רעאַליסטיש פאַר אים אַליין און פאַר קינדער, ניט דערגרייכט דאָס אויער פון דעם דערוואַקסענעם לייענער. מע האָט אים באַוווּנדערט, אילאַגיזירט, געזונגען דיטיראַמבן; מע האָט געגלייבט, אַז סע לעבט צווישן אונדז אַ גאון פון אַ יענזייטיקער קוואַליטעט; מע האָט גערעדט צווישן זיך, אַז ער איז „אונדזער טי־טאַן"... אָבער מע האָט אים דעמאָלט קוים־קוים ערשט אָנגעהויבן צו צעקייען. סע דוכט מיר, אַז נאָר אַ סך שפּעטער, אפשר ערשט ווען גראָס־באַרד האָט אָנגעהויבן צו דעקלאַמירן די משלים. אָט טאַקע דורך גראָסבאַרדס נאָבעלער קלאָרקייט אין פאָרטראָגן, דורך זיין קונסט פון אַ גרויסן אינטערפּרעטירער, זענען די משלים סוף־כּל־סוף אַריין אין דעם באַוווּסטזיין, אָבער טאַקע שוין מיט אַזאַ כּוח, מיט אַזאַ אומשטערב־לעכער קראַפט, אַז ס'איז געוואָרן פאָלקלאָר, געשיכטע, אַ נאַטירלעכער

טייל פון אונדזער שטייגער לעבן. סע געדענקט זיך מיר פון יענע יאָרן, אַז די פּאָעטישע אַטמאָספער אין דעם יידישיסטישן טשערנאָוויץ האָט זיך פונאַנדערגעטיילט אין צוויי לאַגערן: אויף איין זייט דער קלאַסיקער, דער „אָלימפּישער" שטיינבאַרג און אויף דער אַנדערער זייט דער ווילד־ראָמאַנטישער, פּאַסיאָנירט לירישער איציק מאַנגער, און טאָמער נאַרט מיך מיין זכרון ניט אָפּ, האָבן זיך די צוויי שטרעמונגען באַקעמפט. און זייערע חסידים אויך. פון איין זייט דאָס אינטעלעקטועל שאַרפע, קלאַסיש שטרענגע, ראַציאָנעלע דיכטן שטיינבאַרגס; פון דער אַנדערער זייט די שיכורע, ניט־גראַדליניקע, סטיכישע גע־ניאַלישקייט מאַנגערס.

שטיינבאַרג האָט מיך מיטגענומען צו די רעפּעטיציעס פון זיין קינדער־דראַמע־אויפפירונג „די כעלעמער". איך געדענק, אַז ער איז געזעסן לעבן מיר (דוכט זיך מיר, אַז דאָס איז געווען אין דעם טונקעלן זאַל פון דער טוינבעהאַלע) און האָט געקוקט צו דער בינע און געמאַכט אומצופרידענע „קכ־קכ־קכ"־טענער מיט זיין נאָז און אַלע מאָל מיך געשטופּט, אַז איך זאָל גוט מערקן וואָס עס קומט דאָרטן פאָר און איך זאָל אים דערנאָך זאָגן, וואָס איך מיין צו דערצו. דוכט זיך מיר, אַז דעמאָלט, בשעת סע זענען געגאַנגען יענע רעפּעטיציעס, האָט זיך אין מיר צום ערשטן מאָל געפורעמט דער געדאַנק צו שטודירן טעאַטער, רעזשיסור.

די אויפפירונג איז געווען אַ גרויסער דערפאָלג, אָבער טאָמער איז עמעצער צופעליק אינטערעסירט אין מיין פּערזענלעכער, באַשיידענער מיינונג: ניין, דאָס איז ניט געווען זיין שטאַרקע זייט — דראַמאַטור־גיע, מיין איך.

מיט אַ צייט שפּעטער האָט ער אויפגעפירט אַן אַנדערע דראַמע. „מכירת יוסף" — דוכט מיר איז געווען דער טיטל. זיין טיפע בקיאות אין גמרא און תנ"ך האָט אַרויסגעשיינט פון יעדער סצענקע אין דער מיניאַטור־דראַמע. אָבער, ווי געזאָגט: זיין שמשונישער כוח איז געלעגן אינעם משל.

איך האָב אַ גאַנץ פאַרלאָזלעכן זכרון, אָבער מיט כראָנאָלאָגיע בין איך ניט שווה־בשווה. פון דעם האָבן געהאַט צו זינגען און צו זאָגן אַלע מיינע לערערס פון געשיכטע: איך האָב, אָן שום קווענקלעניש,

געקאָנט שטעלן אַלע דריי נאַפּאָלעאָנס אין איין יאָר, איינעם לעבן דעם אַנדערן, און ניט געפילט, אַז איך באַגיי אַ היסטאָריש־קולטורעלן פאַר־ברעך. אויך אין פּריוואַטע דאַטעס בין איך ניט גענוי. אַזוי אַרום מוז איך בעטן דעם חשובן לייענער מיר מוחל זיין, טאָמער וועל איך ניט גענוי אָנרופן דאָס יאָר פון די געשעעניש, וועלכע זענען זייער לעבעדיק אין מיין אומכראָנאָלאָגישן זכרון. אָבער אַזוי ווי די טשערנאָוויצער עפּאָכע מיט שטיינבאַרגן האָט סיי ווי ניט לאַנג געדויערט, וועלן מיינע גרייזן זיין ניט קיין זייער טראַגישע.

ווי געזאָגט: אַ שכינה איז דעמאָלט געלעגן, ווי דער אָפּגלאַנץ פון אַ פאַרגייענדיקער זומערדיקער זון, איבער אונדזערע לעבנס. ביי־כער, לידער, ניגונים, פּאַראיינען, גרופּירונגען זענען אויפגעקומען, האָבן געלעבט זייער סעפּאַראַט און צו גלייך זייער אינאיינעמדיק לעבן. ווי ברייט און ווי טיף דער אָפּגרונט צווישן די צוויי גרופּעס — שטיינ־באַרגס און מאַנגערס — זאָל ניט געווען זיין, ווי ווייט זייערע פילאָסאָ־פישע אָדער נאַציאָנאַלע און קולטורעלע איבערצייגונגען זאָלן ניט געווען זיין איינע פון דער צווייטער, ווי גרויס די מלחמה צווישן זיי — מע האָט זיך אומעטום געטראָפן, אומעטום געזען, זיך איינער דעם אַנדערן דערקענט און זיך אָפּגעגעבן אַ ברייטן, פריילעכן שלום־עליכם. ביי שטיינבאַרגס רעפעראַטן האָב איך שטענדיק געזען מאַנגערן: פינצטער, מיט אַ ראָמאַנטיש צעשויבערטן קאָפּ מיט שלאַנגיקע האָר, אין אַ טונקעלער רובאַשקע, דעם קאָפּ אַראָפּגעלאָזט; אָבער ער האָט זיך צוגעהערט און זיך צוגעהערט ווי ס׳קער צו זיין. און דאָס זעלבע ווען מאַנגער האָט גערעדט, איז שטיינבאַרג געזעסן און זיך טיף, פּאַ־סיאָנירט צוגעהערט צו דעם אַנאַרכיסטישן, ווילדן פּאָעט, צו דעם טרובאַדור, צו דעם אומדיסציפּלינירטן, געטלעכן מאַנגער... כאַאָס און אימפּעט, אומאָרדענונג און אַגרעסיע — אַזוי האָט זיך געוויזן פאַר אונדז מאַנגערס לעבן. בירגערלעכע אָרדענונג, אָרגאַניזירטקייט און אַ קלאַסישע באַלעבאַטישקייט איז געווען שטיינבאַרגס לעבן.

דאָ, ביי דער שטעל, וואָלט איך זיך געוואָלט אויף אַ קורצער ווייל אָפּשטעלן ביי זיין ווייב רעוועקאַ. איך געדענק ווי דורך אַ שלייער,

אַז אַ סך עגמת־נפש האָבן זײַנע חסידים פון איר געהאַט; איך געדענק גאַנץ טונקל, אַז מע האָט גערעדט וועגן איר מיליטאַנטישער אַגרעסיע, איר האַלטן אים פּאַרמאַכט קעגן דעם שטורעמדיקן דרויסן. איך געדענק אָבער נאָר די שטימונג, וואָס איך האָב אויפגעכאַפּט מיט מײַנע יונגע חושים, אָבער איך געדענק ניט די גענויע דעטאַלן. איך בין דאָך געווען צו יונג צו פאַרשטיין אָט די אַלע זאַכן. מיך האָט פאַרכישופט ע ר און זײַן ווערק, זײַן ליבע און זײַן פרײַנדשאַפט צו מיר. צום מײנסטן האָט מיך באַוועגט — גאָטעניו, זײַ מיר מוחל — זײַן אינטערעס אין מײַנע אײגענע, יונגע, גרינע שאַפונגען.

אָבער איך וויל דערציילן ווי אַזוי איך האָב געזען רעוועקאַן. זיי האָבן געהאַט אַ קליינע שטוב, אַ זוניקע, קוואַדראַטנע, זויבערע, געמיטלעכע, אינעם הויז פונעם באַרימטן טשערנאָוויצער דאָקטער, דעם פאַטריאַרך ד״ר מיידלער. איך פלעג אָפט קומען צו זיי. אין מיטן שטוב — אַ קײַלעכיקער טיש מיט אַ פּאָר הויכע שטולן אַרום. אויפן טיש — אַ בלענדנדיק טישטעך מיט שטיקערײַען, אַ וואַזע מיט בלומען. אויף דער וואַנט — יענער ליפקאַנער קילים, וואָס פון אים האָט זיך אַנטוויקלט מײַן בלומען־מעשׂהלע, וואָס שטיינבאַרג האָט עס ניט געקאָנט איבערזעצן. אין אַ ווינקל בײַ דער וואַנט — אַ בעט, אַ מעטאַלן בעט מיט ווײַסע פאָרהאַנגען פון טיול בײַ די זײַטן. אַ רומענישער קאָץ פאַר אַ טשעכאָל.

איין מאָל, געדענק איך, האָט ער (פאַרטיפט אין אַ שמועס מיט מיר) געוואָלט זיך אַנידערזעצן אויף דעם בעטל. תיכּף־ומיד האָט זיך דערהערט רעוועקאַס קילע, קלאָרע, סאָפּראַנישע שטימע: „לאַזאַר, נו, טשטשאָ טי ז׳... זי האָט געבראַכט אָרדענונג, סיסטעם אין זײַן לעבן. מע האָט געטרונקען טיי אין אַ געוויסער שעה אין הויכע גלעזער מיט זילבערנע ברייטע מאַנזשעטן אַרום די גלעזער. אַלץ איז געווען אין יענער זוניקער שטוב אַזוי ליבלעך, אַזוי אין אָרדענונג, אַזוי סיסטעמאַטיש, אַ מחיה. איך גלייב, אַז זי האָט מיט אַ סך אינטעליגענץ דיריגירט זײַן גשמיותדיק לעבן. זי איז אים געווען אַ געטרייע, אַ וווּנדערלעכע פרוי. איך געדענק ווי זי פלעגט זיצן גאַנץ־גאַנץ שטיל און זיך צוהערן צו זײַן פאָרלייענען, די באַבריליטע, זייער קורצזיכטיקע אויגן אַרויפגעצילט צום הימל. דיסקרעט, מאַנירלעך, ווויל דערצויגן, ווי אַ

דיפלאָמאַט אויף אַ סעסיע פון אַן אינטערנאַציאָנאַלער וויכטיקייט, ניט אַנדערש.

היינט האַלט איך, אַז יעדער דיכטער וואָלט באַדאַרפט האָבן פונקט אָט אַזאַ פרוי אין זיין לעבן, אַ סיסטעמאַטישע, אַ דיסקרעטע, אַ דיפּלאָמאַטישע, וואָס זאָל מיט בריהשאַפט דיריגירן דעם פילסטרו־ניקן אָרקעסטער פון זיין טאָג־טעגלכן זיין. הלוואַי יעדן דיכטער באַשערט אַזאַ רעוועקאַ. אַגב: איך בין ביי איר געווען צו גאַסט אין ישראל מיט אַ קורצער צייט צוריק. זי איז כמעט בלינד, איר קאָפּ איז ווייס, אָפּגעשוירן — ווי דעמאָלט — מענעריש. איר שטוב איז זויבער־ריין און דער רומענישער קילים הענגט דאָרטן אויף דער וואַנט. זי האָט מיך, בלינדערהייט, דערקענט נאָך מיין שטים און מיט פאַרהאַל־טענע טרערן געזאָגט ,,ווערעאָטשקאַ"... דערנאָך האָבן מירביידע פאַר אַ וויל ניט געקאָנט אַרויסרעדן קיין וואָרט. זיינע פאָטאָגראַפיעס הענגען אין רעמעלעך אויף דער וואַנט. סימעטריש, אין אָרדענונג — אין רעוועקאַס סטיל.

אין פריערדיקע צייטן פלעגט זי מיר און מיין טאַטן ע"ה תמיד אַרויסשיקן די נייע אויסגאַבעס פון זיינע משלים. קיין מאָל ניט פאַרגעסן.

אַ מאָל, אַ מאָל, אַז איך פלעג אים פאָרלייענען מיינע זאַכן, פלעגט זי צוקומען צו מיר און מיט אַ העפלעכן שמייכל, מיט אַ פאַר־באַהאַלטענער צערטלעכקייט, ניט ווי אַ מאַמע, נאָר כלומרשט ווי אַ ליבע, גוטינקע מומע, מיר אַ גלעט טאָן איבערן קאָפּ. אָן ווערטער, אָן אַ לויב — אָבער קענענדיק איר וואָרטקאַרגשאַפט און איר אַבסאָלוטע דיסקרעציע האָב איך געוווסט, דאָס מיינט, אַז די זאַך איז איר געפעלן געוואָרן.

אין 1922 (געדענק, חשובער לייענער, מיין כראָנאָלאָגיע איז ניט פאַרלאָזלעך, סע האָט געקאָנט זיין 1923) האָט שטיינבאַרג אַרויס־געגעבן אַ קינדער־זשורנאַל ,,שוועלבעלעך" און אין דעם ערשטן נומער איז געווען, אויפן שער־בלאַט, אַ דעדיקאַציע מיר: ,,געווידמעט מיין חברטע, דער יונגער פּאָעטעסע ווערעאָטשקאַ אַלטמאַן". אונטער דעם: ,,ווערעאָטשקאַ, שרייב יידיש". איך געדענק, אַז אין דעם זשורנאַל איז געווען זיינס אַ ליד, וואָס האָט זיך אָנגעהויבן:

„אויפֿן באַרגל אויוון אָן
שטייט און קרייט אַ רויטער האָן".

ביזן יאָר 1941, בעת דער וועלט־מלחמה, האָב איך געהאַט סיי אָט דעם זשורנאַל מיט זיין ווידמונג, סיי אַלע די רויטע „שטאַמביכער" מיט זיינע לידער, וואָס ער האָט מיר געווידמעט צו מיינע געבוירן־טעג. אַלץ איז פֿאַרברענט געוואָרן צוזאַמען מיט מיינע אייגענע, באַשיידענע ווערק.

צו דעם גאָר אינטימען קרייז פֿון שטיינבאַרגס נאָענטע פֿריינד האָט אויך געהערט דער מאָלער סאָלאָמאָן לערנער. ער פֿלעגט אויך רעגלמעסיק זיין אַ גאַסט, צוזאַמען מיט זיין פֿרוי פּאָלינאַ, ביי יענע זינגענדיקע־קלינגענדיקע, פֿריילעכע פּרייטיק־וועטשערעס ביי מעכל וויסבערגן. לערנער האָט שטענדיק צוגעזונגען אַלע לידער מיט זיין דינינקער, אַ ביסל וויבערישער שטים, מיט גלאַנצנדיקע, קליינע, שאַרפֿע אייגעלעך, מיט אַ חסידישן, ריטמישן שאָקלען פֿון זיין גאַנצן קליינעם קערפּער צו דעם ריטעם פֿון אונדזערע פֿריילעכע געזאַנגען.

„קום, זשאַנינקאַ, זיי דו מיינע"... פֿאַרציט מעכעלע, דעם קאָפּ אַרויף צו דער סטעליע... סאָלאָמאָן האַלט אונטער, דין־דין־דין, ווי סע וואָלט אַ זילבערנער לעפֿל זיך אָנגעקלאַפּט אין פּאָרצעלייענעם טעלערל. שטיינבאַרג זומט „זום־זום־זום". רעוועקאַ שאָקלט זיך צו, העפֿלעך, דיסקרעט, איך זיץ פֿאַרחלומט און שפּין מיינע געדאַנקען.

אָט צו דעם דאָזיקן שטיל־פֿריילעכן לערנערן האָט מיך שטיינבאַרג איין מאָל מיטגענומען. „קוק, ווערעטשקאַ, קוק זיך גוט איין", זאָגט ער צו מיר ווייזנדיק אויף אַ גאַנצער וואַנט מיט מערקווירדיקע פֿאַרביק־גראָטעסקע בילדער אין לערנערס גרויסן סטודיאָ: „קוק, דאָס אַלץ וואָס דו זעסט דאָ — איז פֿון אונדזער שטייגער לעבן; אָט דאָ זעסטו אַ שטיקל ליפּקאַן, אָט דאָס אַנדערע בילד איז אַרויסגענומען פֿון מעכעלעס ליד, וואָס מיר זינגען דאָרטן: „אַכציק ער — זיבעציק זי", געדענקסט? קוק זיך נאָר איין, באַקען זיך מיט יידישקייט. אַניט, וועסטו מיר דאָך, חלילה, אין גאַנצן פֿאַרדייטשט ווערן, מיין קינד"...

לערנער און ער פלעגן מיך אַנידערזעצן צווישן זיך און מיר האָבן גערעדט און גערעדט... באַלד ערנסט, באַלד לאַכנדיק. לערנער האָט אָנגעהויבן צו מאָלן מיין פּאָרטרעט: אַ גרינלעכע, כמעט גשפּענסטיש־בלייכע מויד, מיט צווי דינע, לאַנגע צעפּ אויף אַ רויטן קליידל, בלאַסע באַקן, איבערגרויסע, טראַגישע אויגן. כ׳האָב זיך אַליין קוים־קוים דערקענט אויף דעם דאָזיקן פּאָרטרעט. דאָס בילד האָט לערנער אויסגעשטעלט און אַ סך יאָרן שפּעטער געשענקט מיין טאַטן. אָט די גרינע, בלאַסע אימפּרעסיע פון מיין יוגנט האָט ביי אונדז געהאָנגען און מיין מאַמע האָט געקלאָגט און געיאָמערט: „נו, ווער וועט דאָס אַזוינס גלייבן, אַז מיט דעם גרינעם פּאַרזעעניש מיינט מען אונדזער קינד? אוי, יאַשאַ, פאַלג מיך, נעם זי אַרונטער״.

בעת איך פלעג זיצן ווי אַ „מאָדעל״ פאַר דעם בילד, פלעגט שטיינבאַרג אַריינקומען. איך האָב געמוזט זיצן גאַנץ שטיל, אָן אַ באַוועגונג. איך געדענק יענע נאָכמיטאָגן, יענע געבענטשטע שעהען אין דעם ליכטיקן, הייסן אַטעליע, די געמיטלעך־פּאַוואָליטשקע שטראָמענדיקע שמועסן — אַרום גאָרניט — אַרום אַלעמען אין דער וועלט. איך דערמאָן זיך מיין געפיל פון זיין בייזיין — עפּעס אַזאַ מאָדנע געפיל פון שכינה, פון אַ יום־טובדיקייט, פון עפּעס אַ באַזונדערער, גלאָריע־דיקער מתנה. אין יענע נאָכמיטאָגן פלעגט ער אונדז דערציילן פון זיינע נייע משלים, נייע געדאַנקען, פּלענער, אַנטפּלעקן פאַר אונדז זיינע וויזיעס, און ווי אַ גאָלדענער שטראָם פלעגן די ווערטער אַרויסשטראָמען פון זיין מויל און בלייבן אין דער זומערדיקער לופט — אוצרות פון חכמה און וויסן.

ביי איינעם פון אָט די אומפאַרגעסלעכע, זומערדיקע נאָכמיטאָגן האָב איך זיי ביידן דערציילט פון איינעם פון מיינע נאָוועליסטישע פּרוּוון: אַ יונגע מויד, אַ געזונטע, אַ רויטבאַקיקע, און צוויי אַלטע מענער, וועכטערס פון אַ בית־עולם, זיצן ביי אַן אָפענעם פייער; עס איז ווינטער אויף דער נאַכט, פון דעם ברענענדיקן, אָפענעם קאַמין פליען אַרויס פונקען. מיט אַ הויכן קרעכץ פּאַרטשעפּעט זיך אָט אַזאַ פונק אין דער באָרד ביי איינעם פון די צוויי וועכטערס. דאָס שיטערע בערדעלע הייבט אָן צו ברענען. די מויד לאַכט, די צוויי אַלטיטשקע פּאָכען מיט די הענט, מע לעשט מיט וואָס סע לאָזט זיך. אין דער

שטילער שטוב ווערט אויף איין מאָל פריילעך און געפּערלעך. די ווינטערדיקע שטוב פּילט זיך אָן מיט געלעכטער, מע קאַטשעט זיך פּאַר געלעכטער, אאַז"וו, אאַז"וו.

איך געדענק ניט מיט וואָס מיין מעשהלע האָט זיך פאַרענדיקט. אָבער איינס געדענק איך: שטיינבאַרג האָט זיך אַזוי קאָמיש איבער־געקוקט מיט לערנערן, צוזאַמענגעצויגן זיינע לאַכנדיקע אויגן אין צוויי שמאָלינקע שפּאַלטן און ביידע האָבן גענומען לאַכן — אָבער לאַכן האָמעריש, אָן אַן אויפהער, זיך ממש געהאַלטן ביי די זייטן... און איך בין געזעסן, זיי ביידן באַטראַכט און ניט געוווּסט וואָס טוט זיך דאָ. ענדלעך האָט שטיינבאַרג, אָפּווישנדיק זיך די טרערן פון די נאַסע אויגן, געזאָגט: „אוי, לערנער, מיר דאַכט זיך אַז זי איז געוואָרן אינספּירירט אָט צו דעם דאָזיקן אידילישן בילד דורך אונדז ביידן, האַ, וואָס מיינסטו? די גרקע האָט דאָ, דאַכט זיך מיר, באַשריבן דיך און מיך און זיך אַליין צווישן אונדז ביידן... און דער פּונק וואָס פליט אַרויס פונעם קאָמין און צינדט אָן איינעם פון די צוויי אַלטיטש־קע איז אַ סימבאָלישער, האַ, וואָס מיינסטו?".

שטיינבאַרגס סאָציאַל געוויסן האָט רעאַגירט אויף אַלעמען ווי אַ סייסמאָגראַף: אַלע סטרונעס פון זיין מיטן פאָלק און מיטן לעבן שטאַרק פאַרבונדענער נשמה האָבן תיכף־ומיד אָנגערופן זיך מיט אַ שאַרפן קלאַנג צו יעדן קאָנפליקט, אָדער גאָר צו יעדער טאָג־טעגלע־כער פּראָבלעם פון דער יידישער גאַס. מיט אַן אייגענעם, שאַרפן חוש פּאַר אַלץ, וואָס האָט אויסגעמאַכט די עקסיסטענציאַליסטישע רעאַליטעטן פון אונדזער לעבן אין טשערנאָוויץ, האָט ער מער דער־פילט, ווי געוווּסט; אויף יעדן ווינטעלע, וואָס פלעגט בלאָזן אין אַ ריכטונג פון אַ קאָנפליקט־מעגלעכקייט, האָט ער תיכף רעאַגירט.

די זומער־קאָלאָניע אין וויזשענקע און זיין לערעריי אין „שפה עבריה", כדי גיך אויסצושולן גננות, איז געוואָרן אַ וויכטיקער טייל פון זיין אַרבעטסטאָג. מיט זיין אינטויִטיווער, ווי אויך מיט זיין אינטעלעקטועלער ענערגיע אין שייכות מיט אַלץ, וואָס איז נוגע קינדער, האָט ער אויסגעאַרבעט אַ ווונדערבאַרע פּראָגראַם פּאַר דער קאָלאָניע: דאָס אמתדיק געניאַלע „קינדער־געריכט", אין וועלכן די

קינדער זענען געווען די אָנגעקלאָגטע, די אַדוואָקאַטן, פּאַרטייִדיקערס, פּראָקוראָרן, געשווירענע אאַז״וו.

זיין שטאַרק אינדיווידואַליסטישע איינטיילונג אין פאַרשידענע גרופּעס: ניט נאָך די יאָרן פון די קינדער, נאָר מער נעמענדיק אין אַכט זייערע בשותפותדיקע אינטערעסן, טאַלאַנטן, נטיות. דער כאָר, יענע ווּנדערלעכע, פאַנטאַזיעפולע אויפפירונגען; לידער, טענץ, אימפּראָ־וויזאַציעס, אַלץ, אַלץ אין אָט דער דאָזיקער קינדער־קאָלאָניע האָט געהאַט אַן אָריגינעלן, פרישן ריח, אַלץ האָט געטראָגן זיין סטעמפּל, דעם סטעמפּל פון אַן אומבאַגרענעצטער פאַנטאַזיע און פון אַ טאָטאַ־לער אידענטיפיקאַציע מיט דער וועלט פון קינדער. דאָרטן, צווישן זיי, האָט זיין אימאַגינאַטיווער כוח צו שאַפן נייע וועלטן און אַ נייע, גערעכטערע, בעסערע וועלט־אָרדענונג — דאָרטן האָט זיין געניוס דערלאַנגט אַ ניט־דערגרייכטע הויכקייט. איך דערמאָן זיך, אַז ווען ער פלעגט קומען „אויף אינספּעקציע״, ווי מע האָט עס אָנגערופן אין שפּאַס, פלעגן די קינדער זיך תיכף גרופּירן אַרום אים, גאַנץ ספּאָנטאַן, מיט דער אינעווייניקסטער חכמה פון יונגוואַרג, וואָס זי זאָגט זיי, אַז דאָ איז אַ „גרויסער״ וואָס איז ניט טאַקע אין אַן אמת אַ „גרויסער״, נאָר פונקט ווי זיי — אַ קינד צווישן קינדער. אָן שום מי, אָן שום פּאַסאָנען, מיט אַ דירעקטקייט וואָס האָט ניט איר גלייכן אין דער וועלט פון קינד־פּעדאַגאָג־באַציונגען, האָט ער זיי געהאַט אַרום זיך אין אַ רגע און דער וואַרעמער, נאַטירלעכער, האַרציקער קאָנטאַקט האָט תיכף אים געמאַכט איינעם פון זיי — און זיינע שמועסן מיט זיי זענען געווען ווי פון איין קינד צו אַן אַנדערן.

זיינע אָריגינעלע, וויכטיקע אידעעס וועגן דעם ווי צו פאַרווייַלן אַ קאָלעקטיוו פון פאַרשידענע יונגע אינדיווידומס, ווי זיי אויסצו־לערנען לעבן מיט אַנדערע, האָבן באמת געמעגט אַרויסרופן אַ געפיל פון קינאה ביי יענע מאָדערנע וועלט־פּעדאַגאָגן ווי מאַריאַ מאָנטעסאָרי און אַנדערע. דאָרטן ווו יענע וועלט־פּעדאַגאָגן האָבן געשאַפן אַ „בי־כערישע״, אַ מעטאָדיסטישע באַציונג צו פּראָבלעמען פון קינדער — דאָרטן האָט ער סוווערען רעגירט, מיט זיין אומגעזעענעם צעפּטער אין זיין האַנט, זיצנדיק אויף אַן אומגעזעענעם טראָן, מיט אַן אומגעזעע־נער קרוין אויף זיין רונדן, גלאַטן, נאַקעטן קאָפּ, קליין ווי זיי, באַחנט

ווי זיי, זיצנדיק דאָרטן, אויף אַ באַנק אונטער די גרינע ביימער פון אונדזערע קאַרפּאַטן און שפּינענדיק, שפּינענדיק אַ חלום מיט זיי צוזאַמען.

עטלעכע וואָכן פאַר דעם וואָס איך האָב געדאַרפט פאַרענדיקן די גימנאַזיע האָט שטיינבאַרג מיך אַ מאָל אָפּגעשטעלט אין מיטן גאַס און מיך געפרעגט צי איך וואָלט ניט מסכים געווען צו נעמען אַ קורס פון גננות אין דער „שפה עבריה", כדי דערנאָך צו אַרבעטן ווי אַ גננת אין זיין קאָלאָניע. איך האָב באַגייסטערט צוגעשטימט. ער האָט אי־בערגערעדט מיין איבערפאָרזיכטיקע מוטער; מיין טאַטן האָט ער גאָר ניט געדאַרפט איבעררעדן: מיין טאַטע האָט וואונדערבאַר פאַרשטאַנען אַלע מיינע השגות און השגהלעך; ער איז מיט פרייד און נייגער נאָכ־געגאַנגען אַלע מיינע פאַנטאַסטישע אַוואַנטורעס און האָט געטיילט מיט מיר מיין נייגער און מיינע שטרעבונגען — אַפילו דעמאָלט, ווען זיי פלעגן זיך אים אויסווייזן ווי סתם פאַנטאַזיעס.

כ׳האָב זיך צוגעלערנט אין „שפה עבריה", געוואָרן אַ גננת און זומער געפאָרן קיין וויזשענקע. די ווייטערדיקע צוויי פריילעכע זומערס וועלן אויף שטענדיק פאַרבלייבן אין מיין זכרון ווי עפּעס אַזעלכע וואונדער־לעכע מעשהלעך פון פריילעכקייט, אַרבעט, זינגען לידער, טאַנצן און אויף דער נאַכט פאַרברענגען מיט חברים, ווי: מאַנגער, ראָזע אַוסלענ־דער, איציק שוואַרץ, משולם סורקעס, אבנר באַראַק ע"ה. צוויי זיסע זומערס, ווען יידיש איז טאַקע געוואָרן נאָענט צו מיין האַרצן און אין וועלכע ס׳זענען אין מיר אויפגעקומען אַ סך פּלענער פאַר מיין צוקונפט ווי אַ קינדער־פּעדאַגאָג.

אַ פּאָר יאָר שפּעטער, אַז איך האָב חתונה געהאַט, האָבן מיר, מיין מאַן און איך, טאַקע באַשלאָסן צו בויען אונדזער אייגענע קינ־דער־קאָלאָניע, קאָפּירנדיק אַ סך פון שטיינבאַרגס איינציקאַרטיקע המצאות.

שטיינבאַרגן האָט מען פאַרבעטן צו ווערן אַ לערער אין בראַזיל. ער און רעוועקאַ האָבן אָנגעהויבן זיך גרייטן אין דעם גרויסן וועג אַריין. אַלע קרייזן פון דער יידישער אינטעליגענץ האָבן זיך פאַרזאַמלט און מע האָט געפּראַוועט געזעגן־אָוונטן פאַר זייביידע.

פון בראַזיל פלעגן מיר באַקומען טרויעריקע, אַנטוישטע בריוו פון רעוועקאַן. זי האָט אונדז געשריבן אין דער רוסישער שפּראַך, מיט איר כמעט קאַליגראַפישער שריפט. ער האָט גאָר זעלטן צוגעשריבן אַ פּאָר ווערטער. ער איז געווען מאָדנע פאַרשלאָסן וואָס שייך זיינע פּערזענלעכע, אינטימע ענינים.

אַ פּאַראַדאָקסאַלער פענאָמען: צווישן קינדער און צווישן פּאָעטן, דיכטערס, פאַרשוינים מיט אַ פאַרבינדונג צו זיין אייגענער וועלט — האָט ער זיך געוויזן פון אַ כמעט נאַיווער אָפנקייט. אַזוי באַלד אָבער ווי די רייד האָבן זיך אַ דריי געטאָן אין דער דירעקציע פון זיין אייגענעם, פּריוואַטן לעבן, האָט זיך דאָס קיילעכדיקע, גנאָמישע, אָפענע פּנים פאַרוואָלקנט, זיך פאַרשלאָסן און מיט אַ דיסקרעטער, העפלעכער דיסטאַנצירטקייט האָט ער שטענדיק עפּעס אַזוינס באַוויזן, אַז ווייטער שמועסן וועגן דעם פּערזענלעכן ענין איז געוואָרן אוממעגלעך.

מיר דוכט, אַז ער האָט גאָר ניט פאַרמאָגט אַזאַ מין זאַך ווי דאָס אַזוי אָנגערופענע „פּערזענלעכע לעבן". זיין גאַנץ לייב און לעבן, גוף און נשמה, אַלץ וואָס איז געווען ע ר — איז געווען אַן אומבאַגרענעצטע פאַנטאַזיע און אַ געניוס אויסצודריקן זיינע וויזיעס אין ווערטער. זיין ליבע צו קינדער און זיין עסטעטישע פאַרבונדנקייט צו ליטעראַטור און צו יענע מענטשן וואָס האָבן געהאַט אַ שייכות צו ליטעראַטור — אָט דאָס איז טאַקע געווען זיין גאַנצע עקסיסטענץ. מיט זיינע חברים (און צווישן זיינע נאָענטסטע זענען געווען מיין טאַטע און מעכל ווייס־בערג) פלעגט ער זיצן — אַ וואַרעמער, אינטערעסירטער צוהערער. זייערע זאָרגן און פּראָבלעמען האָט ער געוווּסט, זיך מיטן גאַנצן האַרצן צוגעהערט צו זיי, אָבער איך געדענק ניט אַזאַ זאַך, אַז ער וואָלט זיך אויפגעעפנט פאַר זיי. ס'איז געווען כמעט אַזוי, אַז מע פלעגט פאַר־געסן, אַז ער איז אַ בשר־ודם, אַז ער האָט מסתמא אויך וואָס צו זאָגן, וואָס צו קלאָגן. זיין מאַטעריעלע סיטואַציע איז געווען ווייט פון אַ נאָרמאַלער. אָבער — ווי געזאָגט — ער איז געווען ערגעץ ווייט, ווייט, ווייט פון אָט די אַלע „קליינע השגהלעך"; זיין גייסט האָט טאַקע ניט געוויילט אונטער יענע טאָג־טעגלעכע וואָלקנס, וואָס פאַרנעמען צייט און כוח ביי אַנדערע. אָט־אָ די דאָזיקע „דיסטאַנצירטקייט" געדענק איך שאַרף און אַ ביסעלע מיט אַ געפיל פון ווייטיק. אָט די

„ווייטקייט״ האָט אויך שטאַרק משפּיע געווען זיין לירישן סטיל. אָבער וועגן דעם שפּעטער.

טאָמער האָט מען אָנגעהויבן רעדן מיט אים וועגן אים אַליין — האָט זיך זיין קיילעכדיקער, קאָנקאַוועער שטערן תיכף אָנגעכמורעט, אַ העפלעך־קילער טאָן פלעגט זיך אַריינשמוגלען אין זיין וואַרעמער שטים און די ברייטע, קינדערישע ליפּן פלעגן זיך פאַרשליסן. כאָטש טו אים עפּעס. און דאָס אַלץ מיט ווייכקייט, פריי פון אַראָגאַנץ, אַזוי ליבלעך, פיין, כמעט אומבאַמערקט — אַז קיינער זאָל זיך, חלילה, ניט פילן באַליידיקט.

אין אירע בריוו פון בראַזיל האָט רעוועקאַ געקלאָגט, אַז זי קען דעם קלימאַט דאָרטן ניט פאַרטראָגן. זי האָט געקלאָגט, אַז די היץ איז ניט איבערצוטראָגן, זי מוז שלאָפן אין דעם קילן באָדצימער. מיט איין וואָרט: זיי האָבן זיך געמוטשעט. געבליבן זענען זיי דאָרטן אַן ערך עלף חדשים און צוריקגעקומען קיין טשערנאָוויץ. צוריקגעקומען, האָבן זיי געוווינט אַ צייט ביי דעם באַרימטן, עקסצענטרישן, ווונדער־לעכן און פון אונדז אַלע זייער געליבטן ד״ר נטע ראָזענבלאַט. זיין ווייסע, שיינע, ראָמאַנטיש געלעגענע ווילע, — געבויט אויפן שפּיץ פון אַ בערגעלע, פונקט אַקעגן דעם שילער־פּאַרק, וווּ פאַרליבטע פלעגן גיין זוכן די לבנה און זיך דורכרעדן מיט די שטערן — איז געוואָרן אַ צענטער פון אויפדערנאַכטיקע צוזאַמענקומען פון אַלע באַוווּנדערערס און פריינד פון שטיינבאַרגן.

וועגן נטע ראָזענבלאַט וואָלט מען געקאָנט דערציילן און דער־ציילן: טאַקע נאָר יענע פאַרכישופטע, פסעוודאָפרייע, ליכטיקע, גאָל־דענע אַטמאָספערע פון אונדזער עסטרייכיש־רומעניש־יידישער שטאָט טשערנאָוויץ אין די ערשטע פאָר יאָר פון די דראַמאַטישע 30ער יאָרן — ווען יידן האָבן נאָך געהאַט צייט און חשק צו שפּינען אַ חלום — נאָר אין יענע לעצטע פאָר יאָר פון אַ כלומרשט פרייער אָטעם־פּויזע — האָט געקאָנט עקסיסטירן אַזאַ מין מערקווערדיקער פאַרשוין ווי נטע, אַ נאַטור־פילאָסאָף, אַ מין פאַנטעיסט, אַ מאָראַליסט אין בעסטן זין פון דעם אָפּגענוצטן וואָרט, אַן אויגן־ספּעציאַליסט, וואָס האָט באַשטאַנען צו היילן מיט דעם אייביקן כוח פון זון, קעמפנדיק קעגן מעדיקאַמענטן, היילנדיק מיט דעם וואָס די נאַטור האָט גע־

שטעלט אין אונדזער רשות... אַליין אַ וועגעטאַריער אָן שום קאָמפּראָ־מיסן, האָט ער געטראָגן שיך ניט פון לעדער, נאָר פון שטריק, האָט אויפגענומען אונדז, זיינע געסט, מיט שפּינאַט, דערצו נאָך רויעם שפּינאַט, מיט ראַזשינקעס און מאַנדלען אאַז״וו... אָבער ווי געפינט מען ווערטער צו באַשרייבן, איבערצוגעבן די גאַסטלעכקייט, די זיסע וואַרעמקייט פון זיין הויז. נטע, באַגלייט אויף זיין קורצן, פּילפּאַרביקן, שווערן וועג פון זיין געטרייער פרוי חוהלע, האָט, דוכט זיך מיר, געוואָלט געפינען אָט יענעם אַרכימעדישן שטיצפּונקט צו קענען אויפ־הייבן אויף זיינע פּלייצעס די גאַנצע קרומע, פאַרדרייטע וועלט און זי אַרויסהייבן פון אירע קאָנווענציאָנעלע אַקסלען, כדי זי צו קענען אַוועקשטעלן אין אַ ריכטיקן אופן. אַ מאָדנער, אומקאָמפּראָמיסלע־כער, אומבייגעוודיקער אינדיווידואַליסט — אַ טרעגער פון אַ חלום.

אייביקע, היציקע דעבאַטן מיט אונדז אַלע וועגן זיין שטרענגן וועגעטאַרישן וועלטבאַנעם, וועגן ספּיריטואַליזם, אין וועלכן ער האָט געגלייבט מיט דער גאַנצער נאַיווער, קינדערישער נשמה זיינער, און ווי אַ סימן — אָנרופן ווי אַן עדות דעם „גייסט פון מענעסן״ — אָט אין דער דאָזיקער יענזייטיקער, פאַרכישופטער לופט פון דער ווייסער ווילע אויפן בערגל אַקעגן דעם טונקל־גרינעם, פאַרליבטן שילער־פּאַרק האָט געווינט שטיינבאַרג, דער פּאָעט מיט אַזאַ שטרענגער, קלאָרער „ראַציאָ״, מיטן ריינעם, אָלימפּישן שכל, וועלכער האָט גע־שאַפן די קלאַסישסטע ווערק, וואָס דער „געטיילטער״ געניוס פון ראַציאָ און פאַנטאַזיע קאָן שאַפן.

ביז שפּעט ביי נאַכט פלעגן מיר אַלע זיצן אויפן ברייטן, שטיינער־נעם באַלקאָן, וואָס האָט אונדז געגעבן אַ פולן אויסבליק צום פּאַרק. אומפאַרגעסלעכע אָוונטן. דאָרטן האָב איך זיך דעמאָלט באַקענט מיט גראָסבאַרדן.

דוכט מיר, אַז טאַקע אין יענע יאָרן האָט דער גרויסאַרטיקער קינסטלער, אין זיינע „וואָרט־קאָנצערטן״ אָנגעהויבן אַרויסצוברענגען אויף דער ברייטער עסטראַדע שטיינבאַרגס משלים. דורך גראָסבאַרדס ווונדערלעכער אינטערפּרעטאַציע האָבן זיך די סימבאָלישע וויזיעס באַפרייט פון דער ביכערישער תפיסה. דער רעבעלישער כוח פון זיינע פערזן איז דעמאָלט קלאָרער געוואָרן פאַר דעם ברייטן עולם. איך

געדענק זייער גוט דעם איבערגאַנג פון שטיינבאַרגס ביז דעמאָלט נאָר ליטעראַרישער באַרימטקייט צו דער עפנטלעכער אָנערקענונג און באַ־גייסטערונג פון עולם. אין יענער צייט, אין דעם הויז פון נטע ראָזענ־בלאַט, האָב איך צום ערשטן מאָל זיך באַגעגנט מיט אַ יונגן מענטשן, וועלכער איז געוואָרן אַ וויכטיקער פאַרשוין אין די לעצטע יאָרן פון שטיינבאַרגס לעבן: חיים גינינגער.

אַ פּאָר ווערטער וועגן אים: איך גלייב, אַז ער איז דעמאָלט געווען אַזוי טיף פאַרזונקען אין זיין ליידנשאַפטלעכער ליבע און אין זיין טיפער באַוווּנדערונג פאַר שטיינבאַרגן, אַז ער האָט קיינעם אַרום זיך ניט באַמערקט, אַזוי אַז איך מיין, אַז ער האָט מיך דאָרטן ניט דערזען. ערשט אַ סך שפּעטער האָבן מיר זיך ביידע נענטער באַקענט. ער, גינינגער, איז געוואָרן מיט דער צייט אַ זייער נאָענטער מענטש צו שטיינבאַרגן. אַ מין סעקרעטאַרישער פריינד, אַ תּלמיד — אַן איבער־געגעבענער יידישער וואַגנער לעבן אַ יידישן פאַוסט. דער פאַרגלייך מיט וואַגנערן איז ניט קיין פּאַסיקער, על־כּל־פּנים ניט אין גאַנצן אַ פּאַ־סיקער — ווייל וואַגנער איז אַ דייטשע פיגור, אַ ווילנלאָזער תּלמיד פון פאַוסטן, אַ בראַווער אויסטייטשער פון פאַוסטס אידעעס, אַ שילער, וואָס פאָלגט יעדעס וואָרט פון זיין גוואַלדיקן מייסטער אָן שום קרי־טיק, אָן שום קאָנטראָל, וואָרט ביי וואָרט... נו, ווו געהערט אַזאַ מין פאָלגעוודיקייט, אַזאַ מין אויטאָמאַטישע איבערגעגעבנקייט ביי אונדז יידן, ווו יעדער איז זיין אייגענער פילאָסאָף, ווו צוויי זענען אַ פּאָלי־טישע פּאַרטיי און דריי זענען אַ נייע וועלט־אָרדענונג?

סע דוכט מיר, אַז גינינגער האָט אַפילו דעמאָלט, בשעת זיין גאַנצע יונגע נשמה האָט געגליט מיט דעם הייליקן פייער פון „דינען אַ געניוס", פון זיין נאָענט צו אַן אומשטערבלעכן, צו זיין אַרום אַ מייס־טער — אַפילו אין דער אומפאַרמיטלטער נאָענטקייט מיט אַזאַ גיגאַנט ווי שטיינבאַרג, האָט גינינגער געהאַט זיינע אייגענע אידעעס, און זיין ליידנשאַפטלעך באַגייסטערטע, יונגע ליבע צו דעם מייסטער האָט דאָך ניט באַוויזן צו פאַרשטומען זיין אייביק זוכנדיקן גייסט, זיין אינדי־ווידואַליסטישע, אומקאָמפּראָמיסלעך ערלעכע קריטיק, זיין אייגענע, טיף גינינגערישע קראַפט פון קלערן, באַקלערן און משפּטן.

קוקנדיק אויף אים, האָב איך שוין דעמאָלט פאָרויסגעזאָגט זיין

אַנטוויקלונג צו אַ מענטשן פון געדאַנקלעכע אייגענע ווייטקייטן. אַ באַמערק־ווערטיקער יונגער מענטש ביז צום ברעג אָנגעפילט מיט אַ גליענדיקן, עכטן ענטוזיאַזם אי פאַר זיין מייסטער, אי סתם פאַרן לעבן גופא, וואָס האָט זיך אויסגעשפרייט דעמאָלט אין אַ לאָקנדיקער, רופנדיקער ברייטקייט פאַר זיינע פיס, גרייט צום וואַנדערן און גרייט צו זוכן אַ תיקון. וויסנס־הונגעריק, זייער יונג, אינטעליגענט — אָט אַזוי שטייט מיר גיינגער פאַר מיינע אויגן אין יענע יאָרן אַרום שטיינבאַרגן.

מיט יענע פאַרכישופטע אָוונטן מיט שטיינבאַרגן אין ראָזענ־בלאַטס ווילע פאַרענדיקט זיך פאַר מיר, ווי אויך פאַר אַלע יידן פון דער גאָרער וועלט, אַ קורצע צייט פון אידילישקייט. ווייל ווי לאַנג זענען דען איבער הויפּט פאַראַן געווען אין אונדזער אָנגעווייטיקטער געשיכטע אידילישע אינטערוואַלן?

מיט די 30ער יאָרן הייבן אָן זיך צו באַווייזן שוואַרצע וואָלקנס אויף דעם אייראָפּעישן הימל — ס׳הייבט אָן די „געטער־דעמערונג״ פון מזרח־אייראָפּע און סע דערנענטערט זיך דער בלוטיקער סוף...

אין אָנהייב דרייסיקער יאָרן האָבן זיך ביי אונדז באַוויזן יונגע שרייבערס, דיכטערס און סתם דענקערישע, יונגע כוחות. די אַלט־עסטרייכישע אַטמאָספער אין אונדזער שטאָט האָט אויסגעדעכט אַ מין דייטשמערישקייט, פון וועלכער ס׳איז געווען גאָר שווער צו אַנט־רינען. האָבן טייל טאַלאַנטן (למשל ראָזע אַוסלענדער, משה ראָזענ־קראַנץ, קיטנער, קובי וואָהל) געשריבן אין דייטש. דערביי האָבן אַלע, און איך אין זייער מיט, ליב געהאַט יידיש, געקאָנט זייער גוט רעדן, לייענען, שרייבן יידיש — און דאָך זיך געהאַלטן ביי דייטש.

אָבער אין דער זעלבער צייט האָבן אויך אויפגעבליט אַנדערע יונגע כוחות, וואָס האָבן געשריבן נאָר אין יידיש: יעקב פרידמאַן, יונה גרובער, מוניו פריד (איצט — פריד וויינינגער) און אַ סך אַנדערע.

צי האָט שטיינבאַרגס ביזיין געהאַט אַ דירעקטע השפעה אויף די יונגע יידישע שרייבערס? איך גלייב אַז יאָ. ער האָט געעפנט אַ נייעם,

ברייטן טויער צו דער אַלטער שפּראַכוועלט. ער האָט פֿאַר אונדז אַנטפּלעקט, אַז יידיש מיינט ניט נאָר יענע טאָג־טעגלעכע טענער, וואָס מיר הערן אויף דער גאַס, אויסגערופֿן פֿון אַ מאַמען צו איר קינד, וואָס איז אַרויס פֿון שטוב אָן אַ וואַרעם רעקל. יידיש איז ניט נאָר יענע אינטימע קלאַנגענוועלט, וואָס יעדער קען אַזוי גוט, וואָס מע נעמט זיך ניט קיין מי צו קאָנטראָלירן, צו שטודירן, צו דיסציפּלינירן.

ער האָט אַנטפּלעקט פֿאַר אונדז, אַז די אַזוי לאַנג שוין באַקאַנטע וואָרטסינטעזן קאָנען ווערן אַן עלעגאַנטער, אויסדרוקרייכער שפּראַך־עלעמענט; מע האָט דורך אים ערשט דערפֿילט אַז יידיש איז אַ נאָבעלער, סענסיטיווער אינסטרומענט מיט אַ סך סטרונעס, אויף וועלכע מע קען שפּילן מיט ווירטואָזיטעט און פֿולקייט און אַז מע קען אויספֿירן די קאָמפּליצירטסטע וואָרט־קאָמפּאָזיציעס אויף דעם אינסטרומענט — מע דאַרף נאָר וועלן און מע דאַרף נאָר לערנען. לייענענדיק זיינע איינשטעלערישע וואָרטשאַפֿונגען האָט מען פּלוצעם דערפֿילט אַז יידיש איז אַ שפּראַך אַ שטאָלצע, אַ רייכע, אַ פֿיינע — אַז מע דאַרף זיך מיט איר גאָר ניט שעמען, ווייל זי איז אָנגעזעטיקט מיט מעגלעכקייטן פֿאַר אויסדרוק און האָט אַן אייגענע, זיסע, לעבעדיקע וואָרט־עסטעטיק צו פֿאַרקויפֿן.

אַז מיר, יונגע חסידים זיינע, פֿלעגן זיך צונויפֿקומען, האָבן זיינע משלים, ציטאַטן פֿון זיינע ווערק פֿאַרנומען אַ וויכטיקן טייל אין אונדזערע שמועסן און דיסקוסיעס. סע האָט זיך געפֿילט, אַז צווישן אונדז לעבט אַ טיטאַן, און אַז מע קען זיך פֿאַרלאָזן אויף אים — אַז אויב ער אַליין שרייבט יידיש, אַז ער אַליין גיט אָפּ כבוד און אַנטוויקלט יידיש און דווקא נאָר יידיש — איז יידיש טאַקע גוט און יידיש דאַרף זיין אַ היים פֿאַר אַלע אונדזערע שטורעמדיקע, דינאַמישע כוונות. די וואָס האָבן ווייטער געשריבן דייטש — האָבן זיך געפֿילט שולדיק — און די, וואָס האָבן געשריבן יידיש — האָבן געפֿילט, אַז זיי טוען עפּעס גוטס, עפּעס וויכטיקס, עפּעס נאָבלס.

יונגע פּאָעטן פֿלעגן אים ברענגען זייערע ווערק. ער האָט זיך שטענדיק זייער אינטערעסירט אינעם צוּוווּקס און נאָכוווּקס פֿון נייע כוחות. איך געדענק אַזאַ מאָמענט: אַ יונגער פּאָעט ברענגט אַריין אַ לאַנגע פּאָעמע זיינע. רעוועקאַ, שוין צוגעווויינט צו אַזעלכע באַזוכער,

פרוווט „ראַטעווען" איר מאַן: „לאַזאַר, דו דאַרפסט דאָך אַוועקגיין זיך טרעפן מיט עמעצן, אַיאָ?" אָבער שטיינבאַרג הערט ניט. ער זיצט שוין פאַרטיפט איבער די אויערן און לייענט.

דער בחור זיצט פאַרחלשט ממש, וויל אויסזען גלייכגילטיק, בלאַזירט, קוקט ער אַרויס דורכן פאַרהאָנגענעם פענצטער, פּרוווט אַפילו זיך צופייפן אַ ביסעלע, מאַכט זיך מוט, וויל בשום־אופן ניט אַרויסווייזן זיין ברענענדיקן נייגער, אָבער איך לייען אין זיינע אויגן: „אוי, רבונו־של־עולם, וואָס וועט דער מייסטער זאָגן? וועט אים מיין ווערק געפעלן?"... דער בחור שוויצט, זיין קוק ווערט וואָס אַ מאָל פאַרצווייפל־טער, ער זיצט ווי אַ יונגע ווילדע חיה אין אַ שטייגל און מע קען ממש הערן דאָס קלאַפן פון זיין האַרץ — טויזנט פאַרצווייפלטע פולסן אין איין מינוט.... אָבער שטיינבאַרג הערט ניט און זעט ניט, ער לייענט, איך זיץ אויך אויף הייסע קוילן: סע ברעכט מיר דאָס האַרץ אויפן בחור נעבעך. וויפל מאָל האָב איך אַליין געהאַט די זעלבע איבערלע־בונגען?

אַז שטיינבאַרג פלעגט אַרויסגעפינען עפּעס אַ פיינעם, גוט צוגעפאַסטן אויסדרוק, אַ שיין וואָרט, אַ געראָטענע אַלעגאָריע — פלעגט זיין גאַנצער, קיילעכדיקער קאָפּ ווערן רויט פון פרייד. די באַקאַנטע „קכ־קכ"־טענער פלעגן אַרויספליען פון דער נאָז מיט נייעם, באַגליקטן טעמפּאָ, מיט אַ ריטעם פון באַגייסטערונג און נחת.

„הערסטו, רעוועקאַ־לעבן, הערסט ווי פיין דער ממזר האָט דאָס אַרויסגעדרייט? אַנו, הער זיך נאָר צו"...

און רעוועקאַ, צי זי האָט יאָ געוואָלט, צי ניט, האָט זיך געמוזט אַוועקזעצן לעבן איר באַגייסטערטן מאַן און זיך צוהערן צום געפו־נענעם אוצר. אַזוי לאַנג ווי איך געדענק, האָב איך קיין מאָל זי ניט געהערט אויסדריקן אַ מיינונג וועגן אַ זאַך, ניט וועגן שטיינבאַרגן גופא און אַוודאי ניט וועגן אַנדערע. אויסגעהערט, צוגעשאָקלט מיטן פאַר־קעמטן, מענערישן קאָפּ, אַ דיסקרעטן שמייכל געטון און גאָרניט מער. איך פלעג קוקן אויף איר און זיך אויסטייטשן דעם שמייכל אירן: „נישקשה, ניט שלעכט אָנגעשריבן, אָבער — צו וואָס אַזאַ באַגייסטע־רונג?" אָדער „אוי גאָטעניו, פאַר וואָס ווערט מיין לאַזאַר אַזוי לייכט באַגייסטערט? נו, זאָגט אַליין, וואָס האָט מיין מאָדנער מאַן געפונען

אין דעם דאָזיקן ווערק? אָבער וואָס קאָן איך איצט טאָן? מע מוז אַ שמייכל טאָן"... און דער שמייכל אירער פלעגט אַרויסקומען ניט אַהין און ניט אַהער, פלאַטאָניש, עניגמאַטיש.

ביי אים אָבער איז אַלץ געווען קלאָר און פּאַרטייטשן איז ניט געווען נייטיק: אָט איז ער באַגייסטערט און „כריוקעט" פאַרליבט און צופרידן דורך דער פלאַכער, ברייטער, סימפּאַטישער „נאָניע" זיינער. און אָט האָט עס אים ניט געפעלן: ווערט זיין פּנים טרויעריק, ער לאָזט אַראָפּ דעם קאָפּ און שווייגט, שווייגט... אָבער ער גיט עס ניט אויף אַזוי גרינג: ער נעמט זיך ווייטער לייענען, ווייטער זוכן אַ ראָ־זשינקע און מע זעט, אַז ער וועט נאָך לאַנג זוכן, נאָך לאַנג ניט אויפגעבן.

נאָר ביי גאָר גרויסע גייסטיקע שעפער געפינט מען דעם אָביעק־טיוון, טיפן אינטערעס פאַר שאַפונגען פון אַנדערע. נאָר דאָרטן ווו סע לעבט און וועבט אַ געניוס פון שטיינבאַרגס פאַרנעם, טרעפט מען יענעם וווּנדערלעכן אָביעקטיוויזם, יענע אַלטרויִסטישע באַוווּנדערונג פאַר אַן אַנדערנס ווערטן.

אין יענער געבענטשטער עפּאָכע פון צוויי אַזעלכע גיגאַנטן צווישן אונדז, צוויי זיך פונאַנדערגייענדיקע שטערמונגען — שטיינבאַרגס און מאַנגערס, האָבן דעמאָלט אויפגעבליט יונגע טאַלאַנטן.

איך זע פאַר מיר דעם יונגן יעקב פרידמאַן — איצט אין תל־אביב אַ באַוווּסטער, אָנערקענטער פּאָעט. דעמאָלט — אַ פּרינציפּ־אַריס־טאָקראַטישער בחור, מיט אַ דינאַסטישער בלייכקייט אויף זיין פּנים, אַ ראָמאַנטיש־עקזאָטיש, פרעמדלעך אויסזען — אונדזער חבר יאַנקעלע פרידמאַן — אַ רבס אַ זון, וואָס וואַקסט אויף איזאָלירט, ווי אין אַ קעניגלעכן הויף.

אָט זע איך פאַר מיר דעם קליינטשיקן, ביזאַר־אינטערעסאַנטן, דע־מאָניש־נערוועזן פּאָעט יונה גרובער. סע געדענקט זיך מיר, ווען ער איז געקומען צו לויפן אין איין אָטעם און מיר מודיע געווען בסוד־סודות, אַז פון היינט אָן וועט ער דיכטן זיינע דיכטונגען אין פאַרבן. מסתמא מושפּע געוואָרן פון געאָרג טראַקל, וועלכער האָט געווירקט אויף אונדז אַלע מיט זיין טראַגישער „דיכטונג אין פאַרבן".

יידיש איז געוואָרן אַ לעבעדיקער, וויברירנדיקער מיקראָקאָסמאָס.

און איבער דער גאַנצער אינעווייניקסטער לאַנדשאַפט פון יענע יאָרן האָט געשיינט דאָס גאָלדענע ליכט פון שטיינבאַרגס בייזיין. אַלץ מער און מער האָט מען שטיינבאַרגן געלייענט, אַלץ מער און מער האָט מען דעקלאַמירט זיינע משלים, מער און אָפטער האָט מען זיך באַנוצט מיט ציטאַטן פון זיינע לידער, און יידיש איז געוואָרן „מאָדע", געוואָרן לעגיטים און עלעגאַנט.

אין שטיינבאַרגן האָט געלעבט און געציטערט נאָך אַן אַנדערער פּיאָנערישער מיקראָב, וואָס האָט אים ניט געלאָזט רוען. אים אַרויס־געטריבן פון זיין שטילער שטוב אַרויס אויף דער ברייטער גאַס. כאָטש ער איז ניט געווען קיין געזעלשאַפטלעכער מענטש, בטבע ווייט פון אַ כלל־טוער, האָט אָט יענער דאָן־קיכאָטישער מיקראָב אים ניט גע־לאָזט זיך אָפּגעבן נאָר מיט זיין אייגענער שאַפונג. זיין ליבשאַפט צו אַלץ, וואָס האָט געהאַט צו טאָן דירעקט אָדער אומדירעקט מיט יידיש, האָט אים געטריבן צו אַקטיוויטעט: די זומער־קאָלאָניע, די יידישע גנים, רעפּעראַטן, איבערזעצונגען אאַז"וו. זיינע איבערזעצונגען אָדער איבערדיכטונגען פון ביאַליקס לידער זענען געווען מייסטערווערק. סאַראַ פולקאָמקייט, סאַראַ נאָענטקייט צום אָריגינאַל. באמת: די וועלט־ליטעראַטור פאַרמאָגט נאָר געציילטע איבערזעצערס, וואָס האָבן באַוויזן אַריבערצוטראָגן פון איין שפּראַך אין דער צווייטער מיט אַזאַ געטריישאַפט און מיט אַזאַ עסטעטישער געניקייט ווי שטיינבאַרג. ער געהערט צו די גרעסטע איבערזעצערס, אינעם זעלבן קלאַס ווי שלעגעל, שוקאָווסקי.

איך געדענק אַ זומערדיקן אינדערפרי, ווען מיר ביידע, מיין מייס־טער און איך, האָבן שפּאַצירט אין די באַרגיקע אַלעעס פונעם אַלטן שילער־פּאַרק. ער האָט מיר געהאַלטן אין פאָרלייענען איינע פון זיינע געניאַלע איבערזעצונגען פון ביאַליק. איך האָב געקענט ביאַליקס פּאָ־עזיע אין זשאַבאָטינסקיס רוסישער איבערזעצונג.

„לאַזאַר, פרעג איך אים, פאַר וואָס גיט איר אַוועק אַזוי פיל צייט אויף איבערצוזעצן ווערק פון אַנדערע?"

ער קוקט מיך אָן אַזוי מאָדנע, אַ ביסעלע ברוגז, דוכט מיר. ער ענטפערט ניט גיך, ער האָט קיין מאָל גיך ניט געענטפערט, שטענדיק געמאַכט אַ פויזע און באַטראַכט וואָס צו זאָגן: „איבערזעצן איז אויך

מיין אייגענע אַרבעט. איך אַליין און טאַקע די וועלט אַרום וואָלטן געווען אָרעמער אָן זיי. מע דאַרף עפּענען אַלע טויערן פֿאַר שפּראַכן, פֿאַר אַלע לייענערס פֿון דער גאַנצער וועלט, אַז מע זאָל קענען גענישן פֿון אַלע אוצרות. מע מוז זיי איבערזעצן. זיי פֿאַרדינען דאָס בעסטע פֿונעם בעסטן. ווער ווייסט צי איך גיב זיי אַוועק גענוג צייט, גענוג טאַלאַנט און מי? אַ דיכטער איז און בלייבט סוף־כל־סוף נאָר פֿאַר זיך אַליין — אַ נאַרציזם, אַ וועלט פֿון „איך־מיך" און ס'איז באמת אַ פֿראַגע צי אַ דיכטער קאָן זיין אַריינגעטאָן אין יענעמס שאַפונגען אויף אַזוי פיל, אַז ער זאָל קאָנען געטריי און גוט איבערזעצן. פֿון דער צווייטער זייט — נאָר אַ דיכטער קאָן איבערזעצן אַ דיכטער. זייער אַ פֿאַרדרייטער ענין, מיין קינד, אַיאָ?" פֿון אַלע אונדזערע פּעריפּאַטעטישע שפּאַצירן געדענקט זיך מיר אָט דער זומערדיקער אינדערפֿרי אין שילער־פּאַרק צום לעבעדיקסטן. איך האָב אים דעמאָלט בעסער דערקענט, דוכט מיר.

איך וואָלט דאָ געוואָלט באַמערקן, אַז איך וויל דערמיט ניט זאָגן, אַז איך בין געווען פֿאַר שטיינבאַרגן וואָס עקערמאַן איז געווען פֿאַר געטען. איך בין געווען צו יונג און ער האָט מיך ניט ערנסט גענומען אין ענינים, ווו ער האָט באַדאַרפֿט האָבן אַ צוהערער פֿון אַ צייטיקער אָביעקטיוויקייט אָדער פֿון אַ „דערוואַקסענער", קריטישער ערודיציע און עקספּערטיזע. פֿון איין זייט זענען טאַקע מיין יוגנט און גרינקייט געווען דאָס, וואָס האָט אים אַזוי צוגעבונדן צו מיר; פֿון דער אַנדערער זייט איז אָט די עגאָצענטרישע גרינקייט מיינע געווען אַ שטער פֿאַר אַ קעגנזייטיקער באַציונג פֿון ווערט און וואָג; ער האָט געגעבן, איך אָבער האָב נאָר גענומען, גענומען, גענומען. עקערמאַן האָט יאָרן אַוועקגעגעבן אין הכנעה און אין אַ טאָטאַלן דינסט פֿאַר זיין מייסטער געטען; איך אָבער האָב דעמאָלט ניט געוווסט מיט וואָס מע עסט דאָס, „דינען יענעם".

אַלץ, די גאַנצע וועלט און שטיינבאַרג אַריינגערעכנט, האָט זיך גע־דרייט אַרום מיר און מיינע ענינים. שיכור מיט זיך אַליין, האָב איך אַנדערע קוים־קוים באַמערקט און אַז שוין יאָ באַמערקט, איז טאַקע ווידער נאָר אין שייכות מיט זיך אַליין. פֿאַר וואָס זשע האָט ער אַזוי ליב געהאַט מיט מיר צו רעדן? וואָס בין איך געווען פֿאַר אים, איך

ווייס דאָס ניט געגוי. איך האָב אַריינגעזאַפּט אין מיר זיין גאַנצע צער־טלעכקייט, אַזוי ווי עפּעס וואָס עס קומט מיר, אָן אַ געדאַנק, אָן דאַנק־שאַפט, פּשוט אָנגענומען פון אים זיין ליבע, אַזוי ווי זי וואָלט געווען סיי ווי סיי מיין אייגנס.

איצט אָבער — אין דער דיסטאַנץ פון יאָרן, אין דעם בין־השמשותדיקן ליכט פון צייטיקייט — איצט טראַכט איך, אַז איך בין פאַר אים געווען זיין ניט־געבוירן אייגן קינד, דאָס ניט פאַלגנדיקע, פּראָבלעמאַטישע טעכטערל, וואָס ער האָט קיין מאָל ניט געהאַט. און אויך אפשר אַ האָפענונג, אַז פון מיר וועט אַ מאָל אַרויס אַ דיכטערין פון אַ געוויסער אָריגינאַליטעט, וועלכע האָט אַזוי אַפּעלירט צו אים — אפשר דערפאַר, ווייל מיין פּאָעטישע וועלט איז געווען אַזוי ווייט פון זיין אייגענער און אפשר אויך דערפאַר, ווייל איך בין געווען אַזוי אומבייגעוודיק, אַזוי שווער צו באַהאַנדלען, ווי געזאָגט: ער האָט מיר געגעבן זיין ליבע, אויפמערק, צייט אָן אַ מאָס, מילד, וווּנדערלעך. און איך האָב גענומען און גענומען און געוואָלט נאָך.

אָבער אַזוי ווי דער פּענאָמען „קינד" איז דאָך שטענדיק געווען זיין טיפסטער אינטערעס אין לעבן, איז זיין פריינדשאַפט מיט מיר אָנגעגאַנ־גען פון יענער ראש־השנה־נאַכט 1921, ווען איך בין צום ערשטן מאָל אַריינגעקומען אין זיין שטוב אין ליפּקאַן און ווען ער האָט מיר דעם ערשטן פּאָטערלעכן גלעט געטאָן. ביז זיין טויט איז ער געבליבן מיין ערנסטער, געטרייער פריינד און באַראַטער.

אין אַלע אַספּעקטן פון זיין לעבן, אין זיין עכטער באַגייסטערונג פאַרן טאַלאַנט פון אַנדערע, אין זיין ליבע צו קינדער, אין זיין איבער־געגעבנקייט צום פּראָגרעס פון שאַפן אין יידיש, אין אַלץ האָט זיך אַרויסגעוויזן אָט יענע מוסר־נפשדיקע, ברייטהאַרציקע, קינדעריש נאַיווע, טיפע פאַרבונדנקייט מיט זיין עפּאָכע און מיט די מענטשן פון זיין צייט און סביבה. ווי געטע אין אַן אַנדערן יאָרהונדערט, אין אַן אַנדער וועלט, האָט געהאַט דעם כוח צו געבן ליבשאַפט און צו וויזן באַוווּנדערונג פאַר שילער, ווי לערמאָנטאָוו איז געווען גרייט אָנצונעמען פאַרטריבנקייט פאַר זיין בקול רם אויסגעדריקטער באַוווּנדערונג פאַר פּושקינען — אָט אַזוי האָט אויך שטיינבאַרג, אָן שינאה, אָן קינאה, מוסר־נפשדיק און עכט, אָן שום פאָזע זיך שטאַרק און ענערגיש באַטיי־

ליקט אין אַלץ וואָס האָט אַרויסגעוויזן טאַלאַנט און אַ צוזאָג אויף וואָרטפולער אַרבעט....

אין 1932 האָב איך חתונה געהאַט. רעוועקאַ און אליעזר זענען געווען חשובע געסט ביי מיינע עלטערן, אָבער חתן־כלה גופא זענען דערביי גאָר ניט געווען: תיכף נאָך דער חופה זענען מיר ביידע אַוועק קיין ווין שטודירן. אָבער ביי מיינע עלטערן אין שטוב איז נאָך לאַנג־לאַנג אָנגעגאַנגען די שימחה: מע האָט געטאַנצט, געזונגען, געגעסן און — אין אונדזער אָפּזיין — אויסגעגעבן די מיזינקע.

זינט יענעם טאָג, דעם 12טן יאַנואַר 1932, האָב איך מיין גרויסן, אומשטאַרביקן פריינד טאַקע קיין מאָל מער ניט געזען. עטלעכע חדשים שפּעטער איז שטיינבאַרג געשטאָרבן. אַן אָפּעראַציע: אַפּענדיסיט. אַזאַ פּשוטע אָפּעראַציע איז דאָס געווען, אַפילו אין יענע יאָרן פלעגט מען ניט שטאַרבן דערפון. מיין פאָטער איז געווען ביי אים ביז זיין לעצטן דעך, האָט געהאַלטן זיין פאַרגייענדיקן דופק און געזעסן ביי זיין בעט ביזן סאַמע סוף.

די לוויה איז מגולגל געוואָרן אין אַן אמתער דעמאָנסטראַציע. מע האָט מיר פון דער לוויה דערציילט און געשריבן. אַ מאַסע מענטשן זענען געקומען: יונגע רעוואָלוציאָנערן, וואָס האָבן אין אים געהאַט געפונען דעם מייסטער; אַלטע גוטע־פריינד, זיינע באַוווּנדערערס, זיינע חסידים, זיינע קעגנערס, די קינדער פון דער זומער־קאָלאָניע אין וויזשענקאַ און זייערע דאַנקבאַרע עלטערן. גאַנץ טשערנאָוויץ. די לוויה האָט זיך געצויגן איבער גאַסן און געסלעך. מע האָט געטראָגן צו זיין לעצטער רו דעם גרעסטן פון אַלע, דעם גאון פון נייעם יידישן וואָרט, דעם גרויסן דיכטער פון אַ ניי־אַנטפּלעקטער וועלט.

אַז די ידיעה פון זיין טויט האָט מיך דערגרייכט, האָב איך דער־פילט עפּעס אַ טראַגישן אָנהייב, אַן אַליינקייט, אַ פאַרלאָזנקייט, אַ נאָך לאַנג ניט געריכטע, אַ „דערוואַקסנקייט", וועלכע איך בין נאָך לאַנג ניט גרייט געווען אָנצונעמען. איך בין געווען דעמאָלט קוים־קוים 20 יאָר. דער טויט איז אין יענע יונגע יאָרן געווען פאַר מיר נאָר אַ פּאָעטישער אָדער אַ פילאָסאָפישער געדאַנק; אַ שטיקל באַליבטע, ראָמאַנטישע טע־מאַטיק. מע האָט אַ סך און גערן דערפון גערעדט און געשריבן. ווי ביי האָפמאַנסטאַלס „יעדערמאַן", איז דער טויט פאַר אונדז געווען

נאָר אַ וויזיע, אַ כימערע. איך געדענק גאַנץ קלאָר, אַז זיין טויט האָט דעמאָלט ניט באַרירט אין מיר אינטימע, לעבעדיקע סטרונעס אין דער נשמה: ס'איז פאַרבליבן אין מיר אַן עגאָיסטישע ליידיקייט, וואָס האָט געהאַט צו טאָן מיט מיר און ניט מיט אים און זיין ניט מער זיין. איך האָב דערפילט עפּעס ענלעכס צום געפיל פון אַ „פאַרדראָס", ווייל ער האָט זיך אַזוי „צוגעאיילט" און ניט דערלעבט, אַז איך זאָל אים צושיקן מיין נייע נאָוועלע. סע האָט מיר ווי געטאָן, אַז ווען איך וועל קומען אַהיים אויף וואַקאַציעס, וועט ער דאָרטן ניט זיין אויסצוהערן מיינע נייע אַנטפּלעקונגען, צו לייענען מיינע נייע זאַכן, זיך אָפּגעבן מיט מיר און מיר אַ צערטלעכן גלעט טאָן איבערן קאָפּ, טאָמער עפּעס פון מיינע נייע שאַפונגען וואָלטן אים געפעלן געוואָרן...

אין זיין קורצן לעבן (אַוועקגעשטאָרבן איז ער דאָך אין זיינע פופ־ציקער, אין סאַמע בלי פון אַקטיוון שאַפן) האָט שטיינבאַרג ניט אי־בערגעלאָזט יענץ אינטים, וואַרעם געפיל, אַז פון אונדז איז אַוועק אַ נאָענטער מענטש. פון אונדז איז אַוועקגעגאַנגען אַ זייער געליבטער, געשעצטער, אָבער פאָרט עניגמאַטישער, פרעמדער מענטש, וואָס האָט זיך קיין מאָל און מיט קיינעם ניט געטיילט וועגן זיינע פּערזענלעכע ענינים; אַזוי אַז ס'איז פאַרבליבן אַפילו אַ געפיל, אַז קיין „פּערזענ־לעכע ענינים" זענען אין זיין לעבן גאָר ניט פאַראַן געווען. שטיינבאַרג איז געווען אַ מענטש אַ קאָסמישער, ניט קיין „פּערזענלעכער".

מע האָט געטרויערט און געהאַלטן רעדעס, געשריבן דיטיראַמבישע נעקראָלאָגן, באַזונגען זיינע ווערק, געלויבט זיין געניוס, באַטאָנט זיין גרויסקייט, זיין איינציקייט, אָבער אליעזר שטיינבאַרג איז אַוועק פון אונדז אַזוי ווי ער איז געקומען, אַזוי ווי ער האָט צווישן אונדז געלעבט: אַן אומבאַקאַנטער, אַ דיסטאַנצירטער, אַ ניט דערגרייכלעכער, אָט אַזוי איז ער געווען, אָט אַזוי איז ער אַוועק פון אונדז. יעדער האָט געפילט, אַז זיין אָרט אין דער ליטעראַטור וועט שוין קיין מאָל ניט אויסגעפילט ווערן. ווי אַלע געניאַלישע דערשיינונגען — האָט מען געוווסט, אַז זיין סטיל איז געווען אין גאַנצן זיינער, און אַז קיין שול, קיין סיסטעם האָט ער ניט איבערגעלאָזט.

מע האָט עפּעס ניט געוווסט ווו אַהין מיטן טרויער... אין וועלכן ווינקל פון דער נשמה געהערט אָט דער טרויער, ווו דאַרף מען אים

לאָזן? געשטאָרבן אַ דיכטער און זיינע ווערק וועלן שוין קיין מאָל קיין המשך ניט דערלעבן. אָבער מיר האָבן דאָך געקענט ניט נאָר זיינע ביכער, מיר האָבן געקענט און געטראָפן און געהערט אים אַליין. נו, פאַר וואָס זשע איז עס אַזוי שווער צו באַנעמען אים און פאַר וואָס איז זיין אַוועקגיין אַזאַ עניגמע?

רעוועקאַ האָט טיף און שטיל געטרויערט נאָך איר מאַן, וואָס איז אויך געווען איר קינד, איר אייביקע זאָרג, איר גאַנץ לעבן. אָבער מע האָט ניט געהערט, ניט געזען זי וויינען און קלאָגן. שטיל, דעליקאַט, מאַיעסטעטיש, אָן טרערן, אָן ווערטער האָט זי געטראָגן איר פאַראיינזאַמונג און פון דעמאָלט אָן געהאַט נאָר איין ציל אין זינען: דאָס אַרויסגעבן זיינע פאַרבליבענע ווערק.

פון אליעזר שטיינבאַרגס ווערק זענען אַרויס אין בוכפאָרעם צוויי בענד משלים (דער ערשטער באַנד — אין פינף אויפלאַגעס), אַ קינדער־כרעסטאָמאַטיע „מיין אלף־בית" און אַ באַנד „מעשהלעך".*

אַ סך פון זיינע נאָך ניט פאַרעפנטלעכטע מאַנוסקריפּטן ליגן ביי זיין אלמנה רעוועקאַ, און אַלע וואָס זענען פאַראינטערעסירט אין דער יידישער ליטעראַטור, אין איר גורל, איר צוקונפט, זאָרגן זיך, וואָס וועט געשען מיט די מאַנוסקריפּטן? איך הער, אַז מען האָט זיך אַ סך מאָל באַמיט אַרויסצובאַקומען אָט דעם אוצר, אָבער ביז איצט איז דאָס, זעט אויס, נאָך קיינעם נישט געלונגען. בעת איך בין געווען אין ישראל האָב איך זיך באַמיט צו זען רעוועקאַן; אָבער, צום באַדויערן, איז זי דעמאָלט געווען אַזוי קראַנק און שוואַך, אַז מען האָט ניט מיך און ניט קיינעם צו איר ניט צוגעלאָזט.

זינט איך האָב אָנגעהויבן פאַרשרייבן מיינע זכרונות וועגן שטיינבאַרגן, האָב איך זיך פלוצעם ווידער געפונען אויף יענע גרינע, קיין מאָל ניט פאַרגעסענע, אָבער פון צייט און געשעענישן פאַרשאָטענע

* אַ גרעסערע ביבליאָגראַפיע פון אליעזר פרענקל געפינט זיך אין דער פינפטער אויפלאַגע פונעם ערשטן באַנד „משלים", דערשינען אין 1969, י. ל. פרץ־פאַרלאַג, ת"א.

ברעגעס פון מיין אייגענער יוגנט. דער גאָלדענער כישוף פון יענע יאָרן אין טשערנאָוויץ האָט מיך ווידער אַרומגענומען און ליבלעכע וויזיעס פון אַ פּאַרזונקענער וועלט, אומשולדיק־פרייליך, ווונדערלעך און וואַרעם, זענען צו מיר ווידער געקומען און האָבן מיך אַריינגענומען אין זייערע אָרעמס.

ס׳איז אָבער געקומען די צייט זיך אָפּצוגעזעגענען מיט מיין פריינד און מייסטער און צו פאַרענדיקן מיינע באַשיידענע קאַפּיטלען, כאָטש ס׳איז מיר ניט אַזוי לייכט זיך צו שיידן פון מיין איצטיקער אַרבעט, סע בענקט זיך צוריק... מיר, מענטשן, זענען אַפּנים באַהעפט מיט אַן אייביקן חוש פון בענקשאַפט: יונגערהייט בענקט מען צו ווערן ,,אַ גרויסער״, נעמען אָנטייל אין אָט יענער סודותדיקער, פאַרשלאָסענער פאַר דעם יונגן מענטשן וועלט, — אין דער וועלט פון די דערוואַקסענע. און דעמאָלט, אַז מען דערלעבט שוין צו ווערן ,,אַ גרויסער״, בענקט מען צוריק צו יענעם געבענטשטן צושטאַנד פון זיין יונג און גרין און פריש און אומשולדיק, צוריקקערן זיך צו חלומות, אילוזיעס — מיט איין וואָרט — מען בענקט אַ גאַנץ לעבן לאַנג.

זייענדיק נאָך אַ קינד, בין איך אָפּט מאָל געזעסן מיט ,,זיי״ (דאָס מיינט — מיט די ,,גרויסע״) — צוגעהערט זיך צו שטיינבאַרגס פאָרלייענען און צוגעהערט זיך דעמאָלט מיט אַ חוש פון דרך־ארץ און מקנא געווען זייערע ,,קלוגע״, אינטעלעקטועלע דיסקוסיעס וועגן דעם אָדער יענעם פּונקט אין אַ משל. פאַר מיר איז זיין משל געווען מיין אייגענע, אינטימע וועלט, וואָס באַדאַרף ניט קיין קאָמענטאַרן — אַ נאַטירלעכע סביבה פון ווונדערס און פאַנטאַזיע. אָבער צוהערנדיק זיך צו זייערע געשפּרעכן, צו זייער אַנאַליזירן אים און צו זייערע קריטישע דעבאַטעס, האָב איך אויך געוואָלט דערלעבן צו פאַרמאָגן אָט דעם דערוואַקסענעם כוח אויף צו טאָן דאָס זעלבע.

נו, איך האָב דאָס דערלעבט און איצט זיץ איך דאָ, ביי מיין שרייבטיש, און כ׳וועל טאָן דאָס זעלבע: צענעמען אויף גרונט־עלעמענטן עטלעכע פון זיינע משלים און זיך פאַרקלערן וועגן זייער טיפערן מיין. אַ קינד, לייענענדיק שטיינבאַרגן, געניסט, אַמוזירט זיך מיט זיין הומאָר, מיט זיין וויץ, לעבט זיך זייער לייכט, זייער נאַטירלעך אַריין אין זיין וועלט, אָבער אַ גרויסער געניסט ניט ,,סתם אַזוי״: ער מוז

זיך אַריינקלערן, מוז זיך טיף, טיף פאַרטראַכטן און מוז זוכן, אָפּט מאָל אומזיסט, דעם עזאָטערישן זין פון דעם משל.

די צייט אויף סתם צו געניסן די לוסטיקע, עסטעטיש ווונדער־לעכע אַטמאָספער פון זיינע משלים איז, זעט אויס, פאַרביי פאַר מיר. טאָ לאָמיר, מיין ליבער לייענער, איר און איך, זיך אַוועקזעצן דאָ צוזאַמען און אויף אַ וויכטיקן, קלוגן אופן — ווי איך האָב דאָס געזען ביי יענע „גרויסע" אַרום יענעם טיש — ערגעץ ווו ווייט אין צייט און רוים — ווידמען אונדזערע געדאַנקען און קריטיש־אַנאַליטישע פעיקייטן עטלעכע פון זיינע וויכטיקסטע ווערק.

משלים שטעלן פאַר מיט זיך אַ צעצווייונג אין באַנעם: פון איין זייט — ווי לייען־מאַטעריאַל פאַר אַ קינד, — אַ קלאָרע וועלט, מיט פאַנטאַסטישע געשעענישן, מיט חיות און קעגנשטאַנדן, וואָס רעדן מיט אַ מענטשלעכן לשון, און ס'איז נאַטירלעך פאַר אַ קינד דאָס אַלץ אַריינצונעמען און זיך אַליין צו אינטעגרירן אין דעם; פון דער צווייטער זייט — פאַר דעם דערוואַקסענעם לייענער אָדער ליטעראַטור־פאָרשער — איז זיין ווערק אַ שטאַרקע אויפפאָדערונג צום קלערן. סע בעט זיך צו אַנאַליזירן. ס'איז גאַר ניט אַזוי קלאָר, ניט אַזוי גרינג צו פאַרשטיין, וואָס ער איז אויסן. דאָס קינד, דער יונגער מענטש, וואָס האָט נאָך ניט געהאַט קיין צייט צו פאַרלירן זיין דירעקטקייט, געניסט דעם קלאַנג און די שיינקייט אָן מי, אָן שום שאלות. אָבער פאַר דעם שוין לאַנג ניט מער „דירעקטן" פאַרשוין, וואָס איז שוין אָנגעשטאָפּט מיט עמפּירישע חכמות, ווערט עס כמעט אַן אימפּעראַ־טיווער ענין, שטיינבאַרגן צו „באַגרייפן", אים צו פאַרטייטשן, ווייל, ווי געזאָגט, ס'איז ניט אַזוי גרינג, ווי סע זעט אויס „אויפן ערשטן לייענען", צו געפינען די ריכטיקע, די אויטענטישע „פּאָינטע", דעם סאַמע תוך פון זיין אויסזאָג.

סע פרעגן זיך שאלות: איז שטיינבאַרגס דיכטונג אַ ריין סאָציאַלע? איז זיין ווערק טענדענציעז? וואָס איז זיין פּאָסטולאַט? ביי אַ פאַבו־ליסט, ווי ביי אַלע אַנדערע דידאַקטישע דיכטונגען, זוכט מען אַ פּאָס־טולאַט. איז ער אַ וועגווייזער? זיין סאָציאַלע קריטיק — ווו אַהין צילט זי? אָדער איז שטיינבאַרג ניט קיין וועגווייזער, נאָר אַ שאַרפער „רעגיסטראַטאָר" פון צושטאַנדן, אַ רעגיסטראַטאָר מיט אַ ספּעציעלן

טאַלאַנט פאַר אַנטפּלעקן דאָס אָנגעווייטיקטע אָרט אויף דעם קראַנקן קערפּער פון אונדזער געזעלשאַפט? איז פאַראַן אַ באַשטימטע ריכטונג פאַר אַלע זיינע ווערק? איז ער, ווי סע דוכט זיך לייענענדיק אים, אַ פּעסימיסטישער פילאָסאָף אָדער וועט מען געפינען אַ ליכטיקערן אויס־וועג, אַז מען וועט זיך פאַרטיפן און אים שטודירן? איז זיין דייטלעכער אומגלויבן, זיין סקעפּטישער צוגאַנג צום מענטשן אַ מיזאַנטראָפּישקייט אָדער נאָר אַן אָנגעווייטיקטער אויסדרוק פון זיין ליבע און רחמנות צו דעם בשר־ודם? קלאָגט ער אָן? וועמען: דעם אונטערדריקער, אָדער דעם אונטערדריקטן?

איך וועל זיך באַמיען צו געפינען כאָטש עטלעכע ספּעקולאַטיווע ענטפערס אויף די דאָזיקע שאלות. שטיינבאַרגן לייענט מען, ווי מען וואָלט זיך צוגעהערט צו אַ פעדער־לייכטער, קינדערישער מעלאָדיע. אָבער וואָס שייך די אידעע פון דעם משל און וואָס שייך דעם מוסר־השכל — געפינען מיר זיך אָפּט מאָל פאַר אַ פאַרמאַכטן טויער. אַ טויער וואָס ווייזט זיך פאַר אונדז, אין אָנהייב פונעם משל, אָפן; אָבער אַז מען קומט שוין צום סוף — פאַרשליסט עס זיך פאַר אונדז און מען שטייט פאַר אים און מען קאָן ניט אַריין און ניט אַרויס.

שטיינבאַרגס אויסערגעוויינלעכסטע מעלה, דוכט מיר, איז זיין

אוניווערסאַלישקייט: זיין געדאַנקלעכער פאַרנעם איז ברייט, זיין האָרי־זאָנט גלאָבאַל, אַלגעמיין און אומבאַגרענעצט. ס'איז אין שטיינבאַרגן גאָר ניט פאַראַן אַזוינס, וואָס וואָלט געווען פּראָווינציעל אָדער ענג. זיין ליידנשאַפטלעכע באַטייליקונג אין אַלע וועלט־געשעענישן בלייבט ניט שטיין אין דער יידישער גאַס, ווי ליב און חשוב די דאָזיקע גאַס וואָלט ניט געווען פאַר אים. ס'איז ממש אַ רעטעניש, ווי אַ פאַרשוין פון זיין יידישקייט, איינגעשלונגען אין אַלץ, וואָס איז יידיש, פאַרליבט אין דעם יידישן וואָרט, ווערטל, אויסדרוק, זאָל זיך פאַרנעמען אין זיינע ווערק אייגנטלעך גאָר ניט מיט יידישקייט און ניט מיט ענינים פון דער יידישער סביבה, נאָר אַרומנעמען אין זיינע מעכטיקע אָרעמס די גאַנצע וועלט, מיט אַלע אירע פּראָבלעמען, עמאָציעס און געשעע־נישן.

און ניט נאָר סאָציאַלע אָדער גאָר פּאָליטישע אינטערעסן פאַר־נעמען דעם דענקער שטיינבאַרג; אויך די ספערעס פון געפילן געפינען

מיר אין זיינע ווערק: שינאה, קינאה, ליבע, אייפערזוכט, שטאָלצקייט, בייזקייט, פּיין און פרייד. אַלץ מיט וואָס סע צאַפּלט דער אוניווערס איז פאַראַן אין זיינע משלים. אַלץ מיט וואָס סע אָטעמט די וועלט — איז זיין עסק.

און אַז מען האָט געפּרוווט אים צו קאַטעגאָריזירן, איז עס געווען שווער. חוץ לויט דרויסנדיקע סימנים: משלים, דאָס הייסט מיט דער אָנגענומענער דעפיניציע: „...נאַראַטיווע, דידאַקטישע פּאָעמעס, מיט אַ מוסר־השכל ביים סוף", לאָזן זיך זיינע משלים טאַקע ניט דעפי־נירן. אַריינקוועטשנדיק דעם איבערדימענסיאָנעלן שטיינבאַרג אין אַ קאַטעגאָריע, געפינט מען, אַז סע קוועטשט זיך ניט אַריין, סע בלייבט מער איבער, ווי ס'איז אַריין אין דער ספּעציפיקאַציע.

זיינע שפּראַכיקע מיטלען זענען יידישע אידיאָמען. זיינע אָביעקטן רעדן יידיש מיטן גאַנצן אימפּעט פון אונדזער שפּראַך, מיט אַלע אירע וווּנדערלעכע און ספּעציפישע אויסדרוקן, מיט אַלע אירע אינטאָנאַ־ציעס, ווערטלעך, זאָגעכצער. מען באַגעגנט אין די משלים אַ באַרשט, אַ חלף, אַ פערד, און קיינער זאָגט ניט, אַז דאָס איז אַ יידישע באַרשט, אַ יידישע בייטש, אַ יידיש פערד, אָבער סע פילט זיך, אַז זיי זענען איי־גענע, ווייל זיי רעדן מאַמע־לשון — אונדזער לשון.

מיר האָבן זיך געשטעלט אַ פראַגע: צי איז שטיינבאַרג אַ פּעסי־מיסט? איז עס נאָר אַ צופאַל, אַז זיין גאָר־גאָר ערשטער עפנטלעכער אויסרוף, די ערשטע טיר וואָס ער האָט געעפנט פאַר דער ברייטער לייענערשאַפט, איז געווען די באַרימטע ציטאַט, מיט וועלכער ער דער־עפנט זיין ערשטן באַנד: „טרויעריק, קינדער, אויף דער וועלט דער ברייטער, גראָמער! / ביטער! מיט אַ משל כאָטש זיך קוויקן לאָמיר".

ס'איז מיר ניט באַקאַנט וועמענס געדאַנק דאָס איז געווען אויס־צוקריצן אָט די רעזיגנירט־מעלאַנכאָלישע שורות אויף זיין מצבה. ווער סע זאָל ניט געווען זיין, מיר דוכט, אַז דער דאָזיקער מענטש האָט אים גוט געקענט, ווייל אין די שורות ליגט טיף זיין „ספּלין", די פאַרבאַ־האַלטענע טרויעריקייט, וואָס איך האָב געזען אין אים נאָך זייענדיק אַ קינד. ווי איך הער, שטראָמען נאָך היינט, אין דעם פון די סאָוויעטן אָקופּירטן טשערנאָוויץ, מענטשן צו זיין קבר אויף דעם יידישן בית־עולם.

אָפּט מאָל, נאָך דעם, מען האָט איבערגעלייענט אַ משל, בלייבט מען איבער מיט עפּעס אַ מין ספק, מיט עפּעס אַ ניט דערזאָגטס, מיט אַ פֿראַגע. ווי שטיינבאַרג אַליין זאָגט אין אַ משל אינעם צווייטן באַנד, אין „לאָקן": „אין איין משל זיבן מיינען, / יעדער קאָן אין אים זיך עפּעס אַנדערש לייענען"... אאַז"וו.

ביי קרילאָוו, לאַ פֿאָנטען און עזאָפּן שליסט זיך דער קרייז פֿונעם ענין מיט דער סוף־מאָראַל, וועלכע שפּילט די ראָל פֿון אַן אולטי־מאַטיוון קאָמענטאַר צו דעם גאַנצן משל. ניט אַזוי ביי שטיינבאַרגן. ער לאָזט איבער דעם לייענער מיט אַ סך צו באַקלערן זיך. זיינע סוף־פֿערזן זענען אָפּט מאָל זייער סובטיל, זייער „מיין" — ווי ער רופֿט עס אָן, גיט זיך ניט אַזוי לייכט איין דעם „פֿרייען אויג". סע זעט אויס, ווי ער וואָלט געזאָגט: „זייט אייך אַליין מטריח צו פּאַרטייטשן, איך האָב מיינס געטאָן; איך האָב אייך דערציילט מיין מעשה — איר טוט וואָס איר ווילט, מער זאָג איך ניט".

שטיינבאַרג באַנוצט זיך מיט אָנאָמאַטאָפּעטיק און דער אָנאָמאַ־טאָפּאָעטישער עלעמענט איז אויף אַזאַ וואונדערלעכן אופֿן אינטעגרירט מיטן גאַנצן ענין, אַזוי אָרגאַניש פֿאַרבונדן מיט זיינע באַשעפֿענישן, אַז לייענענדיק אים געפֿינט זיך דער לייענער גאָר פּלוצעם אין דער מיט פֿון זיין וועלט. שטיינבאַרג איז אַ מייסטער פֿון אויסדרוק און קלאַנג־עסטעטיק.

אין „חלף און די זעג" „(...) קריצן־שפּיצן"... און דערנאָך ווײַ־טער: (...) ניט קיין פּיצל קריצל"... מען קאָן ממש הערן די זעג זעגן און דעם חלף שניידן.

אין „די באַרשט און דער קאַמאַש": „קיש קאַש! ס'טאַנצט אַ באַרשט אויף אַ קאַמאַש!". ניט נאָר די זאַצן גופֿא, נאָר אַפֿילו דער ריטעם ווערט אָפּט מאָל סובאָרדינירט דעם אָנאָמאַטאָפּאָעטישן עלע־מענט.

די גאַנצע סביבה, אין וועלכער סע שפּילט זיך אָפּ דער רעספּעק־טיווער משל, ווערט פֿאַר אונדז באַקאַנטער, היימישער דורך דעם גע־ברויך פֿון קלאַנגלעכע מיטלען.

שטיינבאַרג איז אַ מייסטער פֿון פֿאַרשאַפֿן די אילוזיע פֿון נאָענט־קייט אַפֿילו ווען סע האַנדלט זיך אין אַזעלכע פּיקטיווע, אויסגע־

טראַכטע וועלטן, ווי די וועלט פון אָביעקטן. ער באַנוצט דעם קלאַנג מיט אַ ווירטואָזיטעט, וועלכע מען טרעפט ניט זייער אָפט אין דער קלאַסישער פּאָעזיע.

אין דעם אויבן דערמאָנטן משל „די באַרשט און דער קאַמאַש" קומען אויך צום אויסדרוק שטיינבאַרגס שטאַרקע קלאַסן־געפילן. די באַרשט איז דער קלאַסנבאַוווסטער, שטאָלצער בעל־מלאכה; דער קאַמאַש — אַ „סאַלאָן־פּאַרשוין", ליידיק, אַראָגאַנט און סוף־כל־סוף גאָר לעכערלעך אין זיין גאַנצער „דענדי"שקייט. וועמען גייט ער אָן, דער פּוסטער, פּאַסיווער עסטעט?

שטיינבאַרג נוצט פאַרגלייכן, מעטאַפאָרס, פּאַראַבאָלישע מיטלען צו דערנענטערן, צו מאַכן באַקאַנט זיין לייענער מיט זיין וועלט. ער רעדט מיט דער שפּראַך פון זיינע באַשעפענישן — דאָס מיינט: ער שטעלט זיך פאָר אַז אַ באַרשט, אַז אַ קאַמאַש וואָלט גערעדט און ער רעדט מיט „זייער לשון" און באַנוצט זיך אַפילו מיט פאַרגלייכן און מעטאַפאָרס, וואָס ווערן גענומען פון „זייער" ווערבאַליסטיק.

אין „שוועבעלעך" רופט ער זיי, די שוועבעלעך, אָן: „ברען־און־היצקעפּעלעך". און אַז איינער פון זיי זאָגט: „עך, אַ וועלט מיט וועל־טעלעך", קאָמענטירט שטיינבאַרג: „היצט זיך איינער".

אין „דאָס פערד און די בייטש": „ס'קנאַקט די בייטש מיט שמייסנדיקער צונג"... „שמייסנדיקע צונג" וואָלט געווען פּונקט דער פאַרגלייך, וואָס אַ פּאַרשוין פון דער סביבה פון פערד און בייטשן וואָלט גענוצט. די אידענטיפיקאַציע פונעם מחבר מיט דער וועלט פון זיין פאַנטאַזיע איז גאָר אַ שטאַרקע און אַן אינטימע.

ווי אַ „לייטמאָטיוו", אַ רויטער פאָדעם, גייט זיין צאָרן, זיין פלאַמענדיקער פּראָטעסט קעגן דעם ניט־פּראָטעסטירן פון די אונטער־דריקטע, דורך זיין גאַנץ ווערק. דער שטומער קרבן, וואָס לאָזט אָן אַ קאַמף, אַז דער אויסנוצער, דער באַהערשער זיינער זאָל אים אויסנאָגן דעם מאַרך פון זיינע ביינער — אָט־אָ דאָס פּאַסיווע באַשעפעניש צע־קאָכט אים ביז צער. פון יענע וואָס האָבן די מאַכט אין זייערע הענט ריכט ער זיך ניט אויף קיין יושר. ווי אַן אַקסיאָם ציט זיך ביי אים דער מאָטיוו פון רעזיגנאַציע, וואָס שייך די שטאַרקע, און פון צאָרן —

קעגן די שטומע שוואַכלינגע אין דער וועלט. ניטאָ וואָס צו ריידן: דער בעל־הבית וועט אויסנוצן ווו ער וועט נאָר קענען, דאָס איז זיין געשעפט — ער וועט קיין מעשים־טובים ניט באַווייזן. אָבער וואָס שווייגט א י ר, איר שטומע, נעבעכעס, איר נאַראָנים, בטלנים?

צו האָבן אין זיין האַרצן אַ האָפענונג, אַז מען קאָן נאָך עפּעס גוטס דערלעבן פון אַ מעכטיקן בעל־הבית, דאָס זעט אויס אין זיין פילאָסאָפיע, ווי אַן אוטאָפּיע. נאָר אויפגעבן זיין הייסן קאַמף קעגן דער פּאַסיווקייט פונעם פּראָלעט — דאָס קאָן ער ניט. זייענדיק אַזאַ צאָרנדיקער, פאַרשאַנעוועט שטיינבאַרג ניט זיין לייענער: ער זאָגט אים אַריין אין טאַטנס טאַטן. מיט זיין גאַנצן פּאָעטישן און אינטע־לעקטועלן כוח ציט שטיינבאַרג אונדז אַריין מיט זיך אין זיין אויפ־שטאַנד קעגן דעם סטאַטוס קוואָ. און אַזוי לעבעדיק, אַזוי ברענענ־דיק, אַזוי וויטאַל איז זיין פּאָעזיע, אַז ביים סוף פון משל זענען מיר, די זייטיקע, די אָביעקטיווע אויך שוין אַזוי ברוגז ווי ער. זיין סטיל אין די סאָציאַל־געפּאַרבטע משלים איז אַן אַגרעסיווער, אַ בייטשנדי־קער, אַ שאַרף סאַרקאַסטישער. אָן רחמנות באַנוצט ער אַליין אַ בייטש, אָבער אַ גערעכטע און פאַר גערעכטיקייט.

אַ גאַנץ באַזונדער אָרט אין זיינע ווערק פאַרנעמט דער פּראָלע־טאַריער, וואָס באַשליסט זיך אונטערצוגעבן, כדי, אפשר, עפּעס צו געווינען פונעם בעל־הבית. און ניט נאָר ער גיט זיך אונטער, נאָר ער העלפט דעם בעל־הבית, פּראָפּאַגירנדיק הכנעה ביי זיינע אייגענע מיט־פּראָלעטן. ער, דער „קוויזלינג", חנפעט זיך אונטער צו דעם בעל־הבית, רעדט מיט זיין לשון צו זיינע מיטמענטשן, זאָגט זיי צו בעסערע צייטן, אויב זיי וועלן זיך נאָר אונטערגעבן אָן פּראָטעסט, און פאַרראַט זיינע חברים צו דעם שטאַרקן. אָט קעגן אַזאַ מין „לעצטע קרעאַטור" ווענדט זיך שטיינבאַרגס שרעקלעכסטער צאָרן. מיט אַ פּראָפעטישן חוש, פאָרויסזעענדיק די נאָענטע, טראַגישע צוקונפט, האָט זיין געניוס פאָרויסגעזען די קומענדיקע קאַטאַסטראָפע און אין איר דעם בלו־טיקן תוהו־ובוהו דערזען, מיט דער קלאָרקייט פון אַ נביא, יענע אומפאַרשטענדלעכע, שרעקלעכע געשטאַלטן פון אונדזערע אייגענע יידישע „קוויזלינגע", פון די „קאַפּאָס". דער קאָלאַבאָראַטאָר איז אין זיין געדאַנק נאָך אַ סך שרעקלעכער ווי דער מערדער גופא. אַ כאַראַק־

טעריסטישער (פאַר אַזאַ קאָלאַבאָראַטאָר־סיטואַציע) משל איז „דער שטעקן": דער שטעקן, פונקט אַזאַ אונטערדריקטער, אַ לומפּן־פּראָ־לעטאַריער ווי די קו, פאַר וועלכער ער פּרעדיקט, רעדט איר צו זי זאָל זיך אין גאַנצן און אָן שום איבעריקע רייד איבערגעבן דעם באַפעל פונעם בעל־הבית און אַוועקגעבן איר מילך. ניט קלערן אַפילו צו געבן די מילך איר אייגענעם ניי־געבוירענעם קעלבעלע, בעסער — דער בעל־הביתטע. זי, די קו, זאָגט דער שטעקן, זאָל „ניט דריגען, שטויסן", ווייל ס'איז בעסער אַזוי, און אַזוי פאַרלאַנגט עס די אָרדענונג פון דער וועלט. מע דאַרף אַלץ אָננעמען פאַר ליב. אַפילו אַז דער חלף ליגט שוין אויפן האַלדז — ס'איז אַלץ ניטאָ קעגן וואָס צו קעמפן. (אַט אַזוי רעדט דער שטעקן, אַ געטריי וועדקגעצייג פון די בעלי־הבתים. ער דערוואַרט פון זיי אַ באַלוינונג פאַר זיין קאָלאַבאָראַציע און דערפאַר האָט ער פאַרקויפט זיין נשמה צו זיי). ער פּרעדיקט דער שטומער קו, פּרעדיקט און שלאָגט זי אין דער זעלבער צייט.

איצט, נאָך די שוואַרצע איבערלעבונגען פון די מפּלה־יאָרן, ווייסן מיר, אַז אַזעלכע פאַררעטערישע שקלאַפן עקסיסטירן, צום באַדויערן, אַפילו אין אונדזערע רייען. און אַפילו דאָ, אין דעם דאָזיקן משל, ווי שטיינבאַרג ווייזט אונדז דעם אָפּשוים פון מענטשן, — אַ ווערקצייג פון מערדער, — ווענדט זיך זיין גאַנצער צאָרן ווידער נאָר קעגן דער שטומער בהמה, וואָס הערט זיך איין אין זיינע רייד און „דריגעט ניט און שטויסט אים ניט אַוועק פון זיך".

אין „דער קוש" פרייט זיך דער ביין, ווייל „רב ניסל שייעס" טשמאָקעט אים מיט זיינע ליפּן און ער באַרימט זיך פאַר זיינע חברים (דעם טעלער און דער שיסל), אַז סע זעט אויס, אַז רב ניסל האָט אים אַזוי ליב, אַז ער „קושט אים אַזש"... „וואַרט אַ ביסל / ביז רב ניסל / וועט דעם מאַרעך דיר אויסנאָגן / וואָס וועט איר, רב ביינישׂ, דעמאָלט זאָגן?" — ענטפערט די שיסל דעם פאַרפירטן נאַר, דעם ביין. דאָס „אויסנאָגן פונעם מאַרעך" נעמט שטיינבאַרג אָן פאַר אַ כמעט נאַטירלעכע פונקציע פונעם בעל־הבית. אָבער די אידיאָטישקייט פונעם ביין, וואָס באַרימט זיך נאָך מיט דער ליבע פון רב ניסלען — דאָס אַרט אים. דער קוש איז דאָך, קלאָר, אַ יודאַס־קוש, איז וואָס זשע פרייסטו זיך אַזוי, שוטה?

ציטאַטן פון זיינע משלים, וואָס זענען געוואָרן אַן אוצר פון ווערטלעך, כמעט שוין פאָלקלאָר, זענען צאָלרייך.

צי וויזט שטיינבאַרג אַרויס מיזאַנטראָפּיע? אַ קלאָרן ענט־פער אויף דער באַרעכטיקטער שאלה קאָן מען ניט געפינען. אַ סך מאָל זעט עס אויס, ווי ער וואָלט טאַקע באמת שוין אויפגעהערט גלייבן אין מענטשן. סע זעט אויס, אַז שטיינבאַרג האָט געזוכט און געזוכט דעם ריכטיקן, שטאָלצן, שטאַרקן מענטשן, וואָס לאָזט זיך ניט אונטערדריקן, און האָט אים אין דער סדום־עמורה־וועלט טאַקע קיין מאָל ניט געפונען.

אין זיין קלאַסישן משל „די שפּיז און די נאָדל" זאָגט די נאָדל צו דער שפּיז: „שטעך איך, זאָגט זי, לייוונט / מאַך אַ שטעכל נאָך אַ שטאָך / ווערט אַ העמדל, ווערט אַ מלבוש — זאַכן; / אָבער מענטש — שטעך היינט, שטעך מאָרגן אים, / וואָס וועסטו פון אים מאַכן?"

זעט אויס, לויט שטיינבאַרגן, אַפילו ניט קיין משל.

ווי שלמה המלך, אַזוי האָט אויך שטיינבאַרג באַוויזן צו הערן און צו פאַרשטיין דאָס לשון פון אַנדערע באַשעפענישן אַחוץ דעם מענטשן. טשיקאַווע: ווען ער וואָלט אויסגעקליבן אַ מאָל דעם מענטש פאַר זיין העלד — וואָלט ער פון אים אויך געקאָנט שרייבן אַזוי אינ־טים, ווי פון יענע אַנדערע באַשעפענישן?

אין „די קליידערשאַפע" זאָגט שטיינבאַרג: „אַלצדינג רעדט, מען דאַרף נאָר קענען הערן".

שלמה המלך האָט פאַרשטאַנען די שפּראַך פון חיות, פיש און פייגל, אָבער שטיינבאַרג האָט זיך צוגעהערט און פאַרשטאַנען דאָס לשון פון זאַכן, אָביעקטן און אַפילו די שפּראַך פון געפילן.

גאָרניט בלייבט שטום ביי שטיינבאַרגן, נאָר דער מענטש. מען וועט ענטפערן (און מיט רעכט), אַז זאַכן און חיות זענען ביי שטיינ־באַרגן סימבאָליש, סימבאָלן פאַר דעם מענטשן. דאָס איז, אָן ספק, טאַקע אַזוי. געמיינט איז דער מענטש. איז טאַקע דאָס משל ביי אים נאָר אַ פאָרעם פאַר אַ „הומאַנעם" אינהאַלט? דערמאָנענדיק זיך אין אים ווי אַ מענטש און ניט נאָר ווי אַ דיכטער, גלייב איך ניט, אַז ער

האָט טאַקע אַוועקגענומען זיין ווארעמע, פאָטערלעכע האַנט פון האַרצן און אַזוי זיך געוואָלט אָפּווענדן פונעם מענטש.

דער צווייטער באַנד איז, צום באַדויערן, אַרויס שוין אַ סך יאָרן נאָך זיין טויט און איז ניט געוואָרן רעדאַקטירט פון דעם דיכטער אַליין. סע פעלט דאָרטן טאַקע באמת די געבענטשטע באַרירונג פון זיין אייגענער קריטיק. אַ סך פון די משלים וואָלטן אָדער פאַרבעסערט געוואָרן פונעם מחבר אָדער אין גאַנצן ניט צוגעלאָזט געוואָרן צום דרוק.

צום סוף עטלעכע ווערטער וועגן זיין לירישער דיכטונג: דער פערזענלעכער עלעמענט, די סוביעקטיווע פּאָעזיע זיינע איז קאַרג אין אויסדרוק, פאַרשלאָסן, ווי ער אַליין איז געווען, שטרענג אין איר מעלאָדיק און אַפילו פרימיטיוו. זיין ליריק איז אומבאַהאָלפן און אָרעם. אַ כמעט קינדערישע נאַיווקייט, יאָ, אַפילו אַ פרימיטיווקייט גייט אַרויס פון יענע שורות, וווּ ער לאָזט זיך אַריין אין ליריציזמען און נאַטור־באַשרייבונגען.

עלעמענטאַר אין דער פאָרעם, בלייבט אָבער זיין נשמה ערגעץ וווּ באַהאַלטן אונטער די שורות: מיר דוכט, אַז דעם מענטש שטיינבאַרג איז ניט געגעבן געוואָרן זיך אויסצודריקן פריי, דאָרטן וווּ זיין געפיל האָט גערעדט, און אויך ניט דעם פּאָעט שטיינבאַרג. דאָרט, וווּ ס׳איז געווען זיין אינטעלעקט דער פירער פון זיין האַנט, זענען אַנטשטאַנען אָט יענע אייביקע ווערק פון וועלכע מיר האָבן גערעדט. סע וואָלט נעמען יאָרן צו אַנאַליזירן זיינע ווערק. איך נעם זיך צו דעם ניט אונ־טער. איך האָב זיך דאָ פשוט געוואָלט, געזעגענענדיק זיך מיט מיין פריינד און מייסטער, זיך דורכשמועסן מיט מיין גערולדיקן, חשובן לייענער.

זיינע ווערק וועלן איבערלעבן צייטן (אונדזערע און ווייטערע, וואָס וועלן נאָך אונדז קומען). קאָמענטאַטאָרס האָבן ערשט נאָר קוים־קוים אָנגעהויבן אים צו צעקייען. סע וועלן קומען אַנדערע, קאָמפּעטענטערע און קודם־כל — אָביעקטיווערע ווי איך און שרייבן וועגן אים. ווי אַ טיפער ברונעם איז שטיינבאַרג: וואָס טיפער מען קוקט זיך איין אין אים — אַלץ טיפער זעט ער אויס צו זיין און מען פרעגט ביי זיך: וווּ איז דער גרונט?

מיר דוכט, אַז די דיכטערין ראָזע אַוסלענדער האָט וווּנדערבאַר באַשריבן שטיינבאַרגן אין איר וואָרטפּאָרטרעט (פון איר באַנד דיי־טשע לידער: „רעגנבויגן״). ס׳איז אַזוי גוט, אַז סע ווילט זיך מיר דאָ ציטירן, אין מיין איבערזעצונג, די לעצטע פּאָר שורות, וועלכע רעדן וועגן זיין טויט:

„ס׳שטאַרבט דער פּאָעט — און שטיין איז ווידער שטיין,
„זיין אויג פאַרלעשט — און מיר שוין ווידער בלינד.
„אַ וועלט פאַרשליסט זיך — און מיר בלייבן אַליין...
„אַ טאַטע שטאַרבט — סע שטאַרבט אַ קינד״.